

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Kunstikultuuri teaduskond

Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Jan Persidsky

ÜLEVAADE MUINSUSKAITSE- JA
RESTAUREERIMISALASEST TEGEVUSEST

EESTIS AASTATEL 1975-1985

Tallinna linna näitel

Bakalaureusetöö

Juhendaja:

mag Leele Välja

Tallinn 2008

1	SISSEJUHATUS.....	3
2	ÜHISKONDLIK JA POLIITILINE SITUATSIOON NSV LIIDUS JA ENSV-S 1975-1985..	4
3	MUINSUSKAITSELISE IDEOLOOGIA ARENG.....	6
	3.1 MUINSUSKAITSELISTE VAADETE MUUTUMINE JA UUED MÕISTED	6
	3.2 AUTENTSUS, IDEED JA KRIITILINE TAGASIVAADE	9
	3.3 SUUNAD TEISTES RIIKIDES.....	18
	3.4 MUINSUSKAITSEGA SEOTUD ORGANISATSIOONID NING ASUTUSED	23
	3.5 TALLINNA ARENGUT KAJASTAVAD KÄSITLUSED MUUTUVA MÕTTE KANDJANA	30
4	MUINSUSKAITSELADE LOOMINE JA ARHEOLOOGIAMÄLESTISTE KAITSE.....	33
5	KOHANDAMIS-RESTAUREERIMISTÖÖD PRAKTIKAS	36
6	TOORAINEGA VARUSTATUS JA PROBLEEMID KVALITEEDIGA	39
7	ÜLEVAADE AASTATEST 1975–1980	42
	7.1 ÜLEVAADE AASTATEL 1975–1980 TOIMUNUD RESTAUREERIMISTÖÖDEST JA MUUDATUSTEST MUINSUSKAITSE SÜSTEEMIS	42
	7.2 POOLA INVASIOON	46
8	ÜLEVAADE AASTATEST 1980–1985	56
	8.1 ÜLEVAADE AASTATEL 1980–1985 TOIMUNUD RESTAUREERIMISTÖÖDEST JA MUUDATUSTEST MUINSUSKAITSE SÜSTEEMIS	56
	8.2 ARHITEKTUURIMÄLESTISTE DETAILIDE INVENTARISEERIMINE.....	66
	8.3 VANALINNA KUI ELUKESKKONNA SÄILITAMINE.....	68
9	UUED SIHID JA STAGNATSIOONI LÕPUAASTAD.....	71
10	KOKKUVÕTE	75
11	SUMMARY	77
12	KASUTATUD ALLIKAD.....	79
13	LISA.....	85

1 Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb muinsuskaitse- ja restaureerimisalast tegevust Eestis aastatel 1975-1985. Eesmärgiks on anda ülevaade selle valdkonna vaimsest ja materiaalsest olukorrast tol perioodil Tallinnas. Kui tänapäeval on muinsuskaitsest saanud kultuuri- ja ühiskonnapoliitika loomulik osa, siis tol ajal esindasid selles valdkonnas tegutsenud inimesed võibolla enese teadmatagi omamoodi partisanirinet, mille kaitsevallideks olid Eesti ajalooline pärand ja relvadeks terav meel ning soov seda pärandit kaitsta ja säilitada. Just nendest kaevikutest pärit inimesed olid Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti juhi, Boris Duboviku sõnul need, „kes Eesti taasiseseisvumisel suurt rolli mängisid.“¹ Kuna see oli stagnatsiooniaja viimane kümnend, siis juba selline fakt andis hea põhjuse uurida seda perioodi. Antud tööga seotud eelmiste kümnendite ülevaated muinsuskaitsest ja restaureerimisalasest tegevusest Eestis, on teine põhjus järjepidevuse hoidmiseks. Uurimuse alustaladeks on intervjuud Muinsuskaitseameti Restaureerimisosakonna Juhataja Ülo Puustaku ja Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti juhataja Boris Dubovikuga. Samuti on abiks olnud 70ndatel ja 80ndatel ilmunud perioodika, kui ka hilisemad kriitilisemat laadi järelehüüded trükipaberil ning mitmed Tallinna vanalinna regenereerimist puudutavad arhiivimaterjalid ja dokumendid. Käesolev bakalaureusetöö üheks kandvaks teljeks on ka Moskva olümpiamängud ja selle sündmusega kaasnenud suured tööd Tallinna vanalinnas ja selle lähiümbruses.

¹ Dubovik, B. Intervjuu, 30. november 2007. lindistus töö autori valduses

2 Ühiskondlik ja poliitiline situatsioon NSV Liidus ja ENSV-s 1975-1985

50ndate keskel alanud Nikita Hruštšovi „Sulaaeg“ jäi lühikeseks. Leonid Brezhnevi võimuletulekuga 1964. a. algas Nõukogude Liidus stagnatsioon — poliitiline, majanduslik ja kultuuriline seisakuaeg. Eestisse jõudis stagnatsioon kõigis oma vormides pisut hiljem, pärast Tšehhoslovakkia rahvaülestõusu (“Praha kevade”) mahasurumist Nõukogude vägede poolt 1968. a., mille järel asuti piirama vabamõtlemist ja tihendati tsensuuri.

Majanduses pöörati peamiselt tähelepanu suurtööstusele. Eesti põllumajandus kujunes tööstusele sarnaselt omalaadseks katsepolügooniks, kus katsetati uusi ideid enne nende rakendamist mujal NSV Liidus. Kuna kohalikele võimudele anti õigus suunata majanduse netotulusid oma äranägemise järgi, Eestis osati seetõttu tekkinud võimalusi teistest liiduvabariikidest paremini ära kasutada. Seeläbi hakkas Eesti NSV üha rohkem kujunema NSV Liidu majanduslikuks “vaateaknaks”, mida eksponeeriti ülejäänud maailmale kui tõendit sotsialismi elujõulisusest. 1970ndate teisel poolel tugevnes venestamissurve, “ühtse nõukogude rahva” ja kakskeelsuse propaganda. Vene keele kasutamisele ja kasutajatele anti Eestis eelisõigusi, EKP ja ENSV juhtkond vahetati välja Kremlile veelgi kuulekama vastu. Moskva propagandas “rahvaste sõpruse keeleks” tituleeritud vene keelt hakati õpetama eesti lastele juba lasteaias. Arusaadavalt tõi see kaasa proteste ja varjatud vastupanu, seda eelkõige kultuurivallas, kuhu oli pärast metsavendluse lämmatamisest 1950ndatel aastatel kandunud Nõukogude võimu vastase tegevuse raskuspunkt. Venestamise ja eestlaste diskrimineerimise vastu protesteerisid peale eesti intellektuaalide ka radikaalsemalt meelestatud noored. Lääne kultuuri ja ühiskonnaelu infoallikatena olid tähtsal kohal Tallinnas ja mujal Põhja-Eestis nähtav Soome televisioon. Samuti kogu Eestis rohkeid

kuulajaid omanud raadiojaamad Raadio “Vaba Euroopa”, “Ameerika Hää” ja BBC World Service. 1980. a. toimusid Tallinnas õpilasrahutused, millest osalejad väljendasid kõige muu kõrval ka oma vastuseisu vene keele ja meele pealetungile koolides. Reageerides meelt avaldanud noorte karistamisele kirjutasid 40 eesti kultuuritegelast avaliku kirja NSV Liidu ja Eesti suurimatele ajalehtedele “Pravda”, “Rahva Hää” ja “Sovetskaja Estonia”. Kirjas püüti selgitada, millised NSV Liidu sisepoliitika suundumused tekitavad eestlastes ebakindlust oma tuleviku suhtes ning miks. Rangelt tsenseeritud ajalehed kirja muidugi ei avaldanud, võimud reageerisid sellele allakirjutanute tagakiusamisega. Endiselt teenis venestamise eesmärki ka välistööliste jätkuv sissevool NSV Liidust. Põlisrahva osakaal vähenes aastail 1945–1989 97,3%lt 61,5%le. Eestlased jäid lisaks Kirde-Eesti linnadele vähemusse ka pealinnas Tallinnas. 1970. aastate lõpus sai sotsiaalse ja majandusliku kriisi süvenemine Eestis üha selgemaks. Tarbekaupade ja toiduainete defitsiit suurenes. Ühiskonnas süvenes pessimism ja sotsiaalne apaatia, alkoholism ja kuritegevus.² 1982. aastal kõlanud Leonid Breznevi kirstukolksatus äratas nii mõnegi lootuse paremast tulevikust, kuigi muutuste tuuled hakkasid puhuma alles kolm aastat pärast seda.

² <http://www.estonica.org>

3 Muinsuskaitselise ideoloogia areng

3.1 Muinsuskaitseliste vaadete muutumine ja uued mõisted

Viiekümnendate aastate keskel kujunes välja suundaandev arhitektide ja kunstiajaloolaste kaader. Restaureerimiseks olid kujundanud oma meetodilised põhisuunad arhitektuurimälestiste konserveerimiseks, restaureerimiseks, rekonstrueerimiseks ja ka kompleksseks regenereerimiseks.

- Konserveerimine oli esmane moodus suurendamiseks arhitektuurimälestise püsivust ilmastikumõjutuste vastu. Sisuliselt oli see ehitise konstruktsiooni osade, fragmentide ja detailide tugevdamine, säilitades maksimaalselt kõike seda, mis oli arhitektuuriajalooliselt väärtuslik. Seejuures pidid ehituslikud lisandid olema minimaalsed ja lähtuma mälestise originaalsuse säilitamise ning püsivuse suurendamise eesmärgist. Konserveerimistöö parimaks näiteks sai tollel ajal Pirita kloostri müüriosade konserveerimine (autor kunstiteadlane V. Raam).
- Restaureerimine oli kõige ulatuslikum moodus arhitektuurimälestiste hooldustöös. See oli mälestiste osaliselt hävinud konstruktsiooniosade taastamine. Restaureerimine pidi tuginema mälestise põhjalikule uurimisele nii looduses kui arhiivis. Mälestise restaureerimist võisid õigustada ainult konkreetsed ja väga objektiivsed andmed. Selle kohta valitses üldtuntud ütlus, et teaduslik restaureerimine lõpeb seal, kus algab fantaasia.
- Rekonstrueerimine – Linnade ajaloolise hoonestuse ja kõikide, nii suurte kui ka väikeste ajalooliste arhitektuuriansamblite säilitamise ja kasutamise küsimusi pidi lahendama nende regenereerimine. Rakendatuna keskaegsele

tuumikule ja selle hoonestusele eeldas see nii üksiku kui ka kogu vanalinna kompleksi taaselustamist ning tema kohandamist täisväärtuslikuks tänapäevaseks kasutamiseks. See meetod ühendas endas nii restaureerimise, rekonstrueerimise, teatud osas ka konserveerimise ja remondi elemente ning eeldas hoonete kohandamist optimaalseks funktsionaalseks kasutamiseks nende arhitektuuri-ajalooliste väärtuste täieliku säilitamisega.³

Kuni 1960. aastate alguseni oli mälestiste kaitsealane tegevus seisnenud peamiselt hävimisohus olevate kindlustus- ja sakraalehitiste ning unikaalsete ühiskondlike hoonete restaureerimises ja konserveerimises. Pärast kümne aasta möödumist tekkisid uued küsimused. Nimelt kerkisid päevakorda valdajata jäänud või väärkasutusse sattunud ajaloolised ehitised. Probleemsemad olid ehitismälestised, mis olid kasutusel mitte oma algsetes ajaloolistes funktsioonides. Sel puhul arvestati kahte seisukohta:

- 1) kasutamata ehitismälestist on tavalistes tingimustes raske korras hoida, seda tehakse erandjuhtumitel.
- 2) leida igale kaitsealusele objektile tänapäevane peremees, kes kasutaks seda sobival viisil.⁴

Tallinn Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsiooni eestvedamisel hakati propageerima nii igapäevases töös kui ka massilise agitatsiooniga, ajalooliste ehitiste valdaja või kasutaja puudumisel selle leidmist ning sobimatu kasutuse puhul selle muutmist, lähtudes eeskätt ehitise kui materiaalse kultuuripärandi säilitamise

³ Tomps, F. 1985. Eesti Arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. – Ehitus ja Arhitektuur ½, 2–1.

⁴ MKA, P-3014: 7. Muinsuskaitsest ja ajaloolisest uurimistööst Eesti NSV–s.

huvidest. Tänapäeval nimetatakse sellist tegevust revitaliseerimiseks ja see on saanud ajalooliste asumite regenereerimise enesemõistetavaks osaks.⁵

Arhitektuurimälestiste kaitse oli osa Nõukogude Liidu kommunistliku partei ametlikust kultuuripoliitikast. Ajaloolises jätkusuutlikkuses nähti üldfilosoofilist käsitlust, kus toimus eri ajastute sidususe loomine ehk hoides mineviku kultuuriväärtusi kasvatatakse enda vaimset mina ja seeläbi luuakse aluspinnas veel parema tuleviku loomisele. Siin oli ka ideoloogiline põhjus muinsuskaitsele poliitika elluviimisele. Samuti võeti 60ndatel aastatel kasutusse kultuuriökoloogia mõiste. Sellega käsitleti inimese suhestumist teda ümbritseva kultuurikeskkonnaga. Vene akadeemik Dmitri Lihatsšov kirjutas 1976. aastal ilmunud artiklis, et „me ei saa piirduda bioloogilise looduskeskkonna kaitsel ökoloogiaga.. Sama tähtis, kui on loodus elu bioloogilise eksistentsi aluspinnana, nii on ka kultuurikeskkond tähtis inimese hingelise ja eetilise olemasolu koha pealt, tema sünnikohaga seotud sidemete, eetilise enesedistsipliini ja sotsiaalsuse seisukohalt.“⁶ Tema sõnul peab inimene ja eelkõige riigi ladvikus oleval juhtivorganid austama kõiki ajaloolisi kihistusi. Lihatsšov oli ka kriitiliselt meelestatud nn. rekonstrueerimise vastu. Nimelt arvas ta, et kultuurimälestised on alati isikupärased ja alati seotud teatud ajalise joonega ja meistritega. Iga mälestis kaob, väärustub ja haavub. On võimalik luua hävinenud ehitiste koopiaid, nagu näiteks Varssavis, kuid rekonstrueeritud ehitised ei ole enam „dokument“, loomisaegne tõendusmaterjal. Linnaplaneerimisel tuli tema sõnul võtta pidepunktiks iga konkreetse linna ajaloo tundmine ja selle elava traditsiooni leidmine. Linnaehitusliku ajaloo uurimine peaks välja tooma iga linna algupärase „idee“.

⁵ Kannelmäe, I. 1985. Tallinna ajalooliste hoonete kohandamisest nüüdisotstarbele. – Ehitus ja Arhitektuur 1/2., lk. 64-69.

⁶ Reskalenko, K. 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000.lk. 84.

Lihatshov oli vene intelligentsi hääl, kes vaatas hirmunult pealt kultuurikeskkonnas toimuvat ning püüdis koputada valitsejate südametunnistusele, kui nood enesele teadvustamata Moskva kesklinna seitsmekümnendate lõpus ümber ehitada plaanisid.

Siinkohal võib näite tuua Ülo Puustaku ja Boris Duboviku eri vaadetest tol perioodil ja isegi tänases kontekstis. Nimelt kui Duboviku arvates on mitteautentse materjali, nagu näiteks tuhaploki kasutamine õigustatud, siis Puustak arvab, et siiski peaks kasutama autentseid materjale, kuna mängu tulevad eri materjalide omavaheline sobimatus ja erinev käitumine samades tingimustes. Ja kuna restaureerimistööd on alati dokumenteerituna olemas, siis ei ole tuleviku mõttes keeruline kindlaks teha, mis on algupärane ja mis mitte. Dubovik rõhus samuti just eristamisele, et kui kasutada tänapäevast materjali restaureerimistöodel, siis on seda hiljem ka hea visuaalselt eristada ja niimoodi aru saada, mis on autentne ja mis hiljem lisatud. Puustak tõi näite oma vaate õigsuse kohta perioodist kui Tallinna vanalinn oli ootel maailmapärandi nimistusse saamisel ja Tallinna külastas Jukka Jokilehto, kelle kergelt irooniline vihje puudutas vanalinna restaureerimisjärgset kontrolli, et kui mõnda maja seina kopsida, kas sealt ilmub välja autentne paas või hoopis tänapäevane silikaattellis.⁷

3.2 Autentsus, ideed ja kriitiline tagasivaade

Restaureerimist puudutavad teooriad 70ndate lõpul 80ndate algul kaldusid autentsuse ihaluse poole ehk hakkas levima mõte: tõde on tähtsam kui kunstiline idee. Kirjutistes käis dialoog teise maailmasõja järgse ametliku restaureerimisideoloogiaga. Restaureerimisarhitekt J. Mihailovski võrdsustas autentsuse ja tõenäosusteooria arhitektuurimälestiste restaureerimisega⁸, ehk sarnaselt toimisid Poola restauraatorid

⁷ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

⁸ Reskalenko, K. 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000. lk 119.

näiteks kohvik „Gnoomi“ puhul. Novgorodi keskaegset linnaosa restaureerinud Gennadi Shtender kritiseeris sellist lähenemist arhitektuurimälestistele.⁹ Tema arvates tuli viia omaalgatuslik teaduslikult nõrgal alusel olev teoretiseerimine ja sellega kaasnev füüsiline jälg miinimumini. Ajaloolane Aleksander Scenkov¹⁰ lisas omalt poolt, et restaureerimine peab tagama objekti esteetilise vormingu. Kasutama peab autentseid materjale ja isegi töövõtteid. Modernse moekeelega kasutamine oli tema arvates lubatav, kui see ei riku algupärase arhitektuuri esteetilist tunnetust. Kunstiajaloolane Mihail Miltshkin¹¹ aga tõi välja iga ehitise, meist sõltumatu iseteadvuse. Igal objektil on õigus oma ainulaadsele ajaloolisele, mida tuli austada. Moskva arhitektuuriinstituudi professor, restaureerimisarhitekt Sergei Podjapolski oli samuti sellel seisukohal, et arhitektuurimälestist tuleb austada koos kõigi tema vigastuste, hilisemate kihististega ja suhestumisega ümbritsevasse. Ta rõhutas, et konserveerimise esmane eesmärk on pikendada ehitise elukaart, kuid restaureerimist ja kohandamistööd tuli kasutada vaid säilimiseeesmärkide parandamiseks.¹² Restaureerimisarhitekt Igor Kiselev nentis, et 80ndatel aastatel läbi viidud restaureerimistöde rahavood oleks pidanud jaotatama pigem konserveerimistödeks, mis oleks taganud paljude teiste, perifeerias asuvate objektide säilimise. „Saja objekti restaureerimine tähendab tuhande objekti hävimist.“¹³ ütles ta. Sama kehtis ka Tallinna kohta. Kui TAMKI tähelepanu oli suunatud rohkem vanalinnale, siis väljapoole linnamüüri jäänud alad jäeti unarusse. Kunstiajaloolane Robert Nerman

⁹ Reskalenko, K. 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000.lk 109.

¹⁰ samas lk 106.

¹¹ samas. lk 108.

¹² samas. lk 114.

¹³ samas. lk 120.

ütles Maalehe usutluses: „Eelkõige vastandati peaaegu kogu vanalinna ümbritsev ala vanalinnale, mingeid olulisi argumente õigustuseks toomata. Tõsi küll, vanalinna enesesse suhtusid nad vägagi suure pühendumisega. Eeslinnu ignoreeriti põhiliselt selle loosungitaolise väitega, et väljaspool linnamüüri asuvad hooned ja üldse kogu kooslus ei omagi mingit kultuuriloolist väärtust. Aga see väide on selgelt savijalgadel. Nende majade normaalsesse olukorda viimine tähendanuks “restaureerimistöde” liiga kõrget hinda, järelikult oli teostamatu. Nii tekkiski “kõdurajooni” mõiste, mis ei ole niivõrd tagajärg kui põhjus.”¹⁴ Nerman puudutas seda teemat juba 1985. aastal ilmunud artiklis. „Väljaspool vanalinna asuv terviklik struktuur ei ole mitte vähem väärtuslik, kui vanalinnas. 150-200 aastased puitmajad vajaksid ennistamist, kuid meil on seni veel lahendamata nende arhitektuuriajalooline fikseerimine enne lammutamist. Alles hiljaaegu lammutati väga vanad puitmajad Karu ja Terasse tänaval, Tartu ja Pärnu maanteel ja Kadriorus, ilma, et meil oleks majast peale fotode mingit ülevaadet.”¹⁵ Nentis Nerman. Veel drastilisem olukord oli väljaspool Tallinna, kus iga aasta tõi juurde kümneid mahapõlenud, varisenud või juurdeehitistega rikutud mõisahooned. Paljud linnused (Laiuse, Viljandi, Vasknarva, Helme, Karksi, Vastseliina, Angerja jne.) jäid konserveerimata. Sama puudutas ka mitmeid kirikuid (Muhu, Hanila, Põide, Pühalepa jt.) väljaspool pealinna. Rääkimata veel postijaamadest, koolimajadest, kõrtsihoonetest, sildadest jne. jne. „Võib liialduseta öelda, et kui samasugune tendents jätkub, siis oleme 10 aasta pärast ehitismälestistest märksa vaesemad. Ei tee ju meie kaasaegsetele au, kui kunagi ilmub mahukas monograafia „1980. aastatel hävinenud ehitismälestised“.”¹⁶ Alles 80ndate aastate

¹⁴ Nerman, R. 2007. Ajalugu on nagu niidirull.... Maaleht 05.aprill.

¹⁵ Nerman, Robert. 1985. Ehitismälestiste kaitsest ja restaureerimisest. – Kultuur ja Elu, nr 10.

¹⁶ Nerman, Robert. 1985. Ehitismälestiste kaitsest ja restaureerimisest. – Kultuur ja Elu, nr 10.

teisest poolest hakati huvi tundma 19. saj. lõpul või 20. saj. algul tekkinud töölisagulite vastu. „Avastati“ uuesti selle perioodi puitarhitektuuri ja miljööväärtuslike alade terviklikkuse säilitamise vajadus.¹⁷

Kunstiteadlane Mihail Miltshik kirjutas 1982. aastal avaldatud artiklis „Originaal või koopia?“¹⁸, et restaureerimine puudutab teatud määral kogu ühiskonda ja tema väärtusi, ning see eeldab, et rohkem räägitaks avalikult muinsuskaitselike objekte puudutavatest plaanidest. „Samuti on aeg kokku leppida sõnade tähendustes, et ei saaks käsitlust restaureerimisest venitada mõõtmalt. Kõikvõimalike hävinenud detailide asendamine uutega ja eelkõige koopiate tegemine ei tähenda restaureerimist selle tõelises mõttes, vaid see tähendab rekonstrueerimist, mida võib lubada vaid (teaduslikult põhjendatud) juhtudel, kus see edendab autentsete osade ja detailide säilimist, kuigi nad ei olekski algupärased.“¹⁹ Mihail Miltshikini kriitika puudutas restaureerimise nime all tehtud rekonstrueerimistöid Leningradis, luuletaja Aleksandr Bloki eluajal hävinud mõisahoone taastamist ja isegi ühe juugendstiilis puuehitise tellistest ehitatud koopiat. Rekonstrueerimise populaarsuse taga oli suurenenud turismimajandus, mis nihestas autentsuse mõistet. Teiselt poolt astus diskussiooni Moskva restaureerimisarhitekt Jevgeni Mihailovski, kelle nn. interpretatsiooni teooria kohaselt võis kasutada ka fantaasiat, mis ei rikuks siiski üldist muljet. Mõlemi teoreetiku ja praktiku nägemusi võiski sel perioodil Tallinna vanalinna restaureerimisel leida. Üha rohkem hakkas levima vanade detailide uute vastu vahetamise tendents, kuna see oli otseselt seotud plaanimajanduse ja tähtaegade peale surumisega. See tähendas kergema vastupanu teed minemist. Hea näide selle kohta on

¹⁷ Saan. T. 1988. Vanade elurajoonide rekonstrueerimine – Ehitus ja Arhitektuur 1.

¹⁸ Reskalenko, K. 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000.lk 108

¹⁹ samas. lk 108.

aastast 1984, kus kirjeldati tööplatsil olevat õhustikku: „Kuna kannatada saanud algupärased osad nõuavad meistri kannatlikkust ja oskuslikke käsi, vanade töövõtete ja materjalide haldamist, ja nendega tegelemine nõuab ka palju aega ning seetõttu ei vasta eksisteerivatele normidele, on viimasel ajal tõstatatud küsimus: Miks restaureerida vigastatud detaile? Kas poleks mitte parem võtta neist vorm, hävitada algupärane ja teha mudeli järgi uued detailid ning osad?“²⁰ Sellist suhtumist võis kohata ka Tallinnas, kuid vähemal määral kui Venemaal. Põhjus seisnes finantside suunamises, sest kehtisid normid, mille põhjal käis rahade liigutamine, mida kõrgem oli hävinenud osa protsent restaureeritaval objektil seda suurem oli ka rahaline norm. Kunstiajaloolase Mihail Miltshik võttis sellise ilmingu kokku sõnadega: „rahastusmehhanism pöörles endiselt vanas taktis: palga hulk on otseselt seotud uue telliskiviseina hulgaga.“²¹ Sellist väärastunud finantsmajandust restaureerimisalal hakati suuresti just uutmise saabudes kritiseerima. Ülo Puustak tõi näite sarnasest suhtumisest Tallinnas, Niguliste kiriku restaureerimistöödelt. Seal tuli mängu kavalus, mis hoidis töötaja palga motiveeritud kõrgusel, samas ära hoides ehitusajaloolise väärtusega detailide hävinemist. Nimelt palka mõjutas ka vana ehitus- ja olmeprahi hulk, mida kirikust välja nn. veeti. Nagu öeldakse, kannatab paber kõike ja nii oligi aruandluses võimalik välja lugeda, et Niguliste kirikust välja veetud ehitusprahi maht võis ületada kiriku enda mahu mitmekümne kuupmeetri võrra.²²

Vabariiklik Restaureerimisvalitsus, kui isemajandav ettevõtte langes samuti kriitika osaliseks, sest tihti panid puhtmajanduslikud eelistused paika, mida võetakse tööde nimistusse ja mida mitte. Seega olid nad pigem huvitatud lihtsamatest,

²⁰ Reskalenko, K. 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000.lk 124

²¹ samas. lk 124.

²² Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

suuremahulisematest ning ka tulusamatest objektidest. See omakorda mõjutas ka uue kaadri väljaõpet ja nende suhtumise kujunemist arhitektuuriväärtustesse. Oma osa oli siin ka peale sunnitud šeflustöö. Ei olnud harvad ka juhud, kus restaureerimisel lammutati kergekäeliselt raskesti käsitletavaid fragmente. Jällegi võib süüdistada selles suhtumises plaanimajanduse jäikust ja peale surutud tähtaegu. Mõnikord võidi jätta restaureerimistööd hoopis pooleli, kuna projektdokumentatsioon ei olnud õigeaegselt valmis saanud. Teiselt poole jälle objektidel, kus dokumentatsioon või eeluurimistöö oli puudulik, võidi asendada mingi arhitektuurne element hoopis mitte tõetruude ja isegi kitsilike elementidega.²³ Probleem oli ka karistamatuse tundes, olgugi, 1977. aasta seaduseset lähtuvalt oli mälestiste kahjustamise eest ette nähtud kriminaal- või administratiivvastutus, siis tegelikkuses olid trahvisummad niivõrd väikesed, et see ei vähendanud probleeme. Näiteks tootmiskoondise „Marat“ Marie Underi sünnimaja lammutamise eest määratud rahatrahv oli vaid 40 rubla.

Arhitekt Fredi Tomps tõi välja 1979. a. Ajakirjas Ehitus ja Arhitektuur artiklis oma mõtteid Tallinna vanalinna linn-muuseumiks muutmise osas. Nimelt tõi ta näiteid teisel pool ookeani asuvast Ameerika Ühendriikide linnast nimega Williamsburg ja Jugoslaavias asuvast Dubrovnikust. Neis kahes linnas arendati just linn-muuseumi loomise ideestikku. Williamsburgi puhul võeti linna rekonstrueerimise aluseks rikkalikud arhiivimaterjalid, mille põhjal püüti luua ca 80 ha suurusel alal kunagist Ameerika kolonistide pealinna. Seitsmendast sajandist pärit ja hästi säilinud Dubrovniku vanalinnas on aga edukalt restaureeritud ühtne ajalooline struktuur ja hoonestus, muutes sellegi linn-muuseumiks. Tomps arutleb, et kas selline idee on ka Tallinna vanalinnas teostatav. Kas Tallinnas asuvad tööstusettevõtted on takistuseks vanalinna säilitamisel või mitte. ”Kahtlemata on vanalinnas eksisteerivate ettevõtete

²³ Nerman, Robert. 1985. Ehitismälestiste kaitsest ja restaureerimisest. – Kultuur ja Elu, nr 10.

pidevad rekonstrueerimised muutnud teda vaesemaks, uusehitused on omaette poseerivad ja ei arvesta ajaloolist naabrust, arhitektuurilised fragmendid ja väikedetailid kaovad aga iga uue remondi käigus jäljetult.”²⁴ Kriitikanooled lendasid ka juba vanalinnas asuvate, sinna mitte sobivate ehitiste suunas. Näiteks Harju tänaval asuv Kirjanike Maja ja Viru tänaval asunud õmblusateljee ”Lembitu” koos Pagari tänava administratiivhoonetega lõhuvad ilmselgelt vanalinna ühtset hoonestusrütmi. Tomps pidi sobimatuks ka Uue ja Ujula (Aia) tänava vahelises kvartalis, tol hetkel veel ehitusjärgus olnud Eesti NSV suurimat toiduainetekaupluse asukohta valikut. ”Vanalinna kaitse tähendab ajaloolise struktuuri ja arhitektuuri kompleksset säilitamist ja restaureerimist, mitte aga selle tänapäevast edasiarendamist. Viimane jäägu linna uuematele osadele.”²⁵ märkis Tomps. Siin tõi ta positiivse näite Leningradi kohta, kus hoonete ja muude ehitiste restaureerimistööd teostatakse komplekselt (arhitektuur, konstruktsioonid, viimistlus ja ka sisustus).

Tomps pidas vägagi kulukaks Tallinna vanalinna hoonete korduvat värvimist, milleks kasutati juba mitmeid aastaid paekivile täiesti sobimatut perklororvinüülvärvi. Seetõttu oli see ka mõne aja jooksul fassaadipindadest ulatuslikult lahti koorunud. Samas märkis ta, et hetkel kasutusele võetud Soome päritolu „Kenitex“ värv, mis on end tõestanud hea telliskivist pindade katmisomadustega, ei ole veel tõestust leidnud paekivist seintel. See eeldaks siiski pikemaid katsetusi. Moskvas peetud Soome erifirmade viimistlusalasel sümpoosionil jõuti veendumusele, et lihtsa ja odava lubivärvi juurde tagasi pöördumine oleks kõige parem.

²⁴ Tomps, F. 1979. Restaureerimistöödest Tallinna vanalinnas. Ehitus ja Arhitektuur 2.

²⁵ Tomps, F. 1979. Restaureerimistöödest Tallinna vanalinnas. Ehitus ja Arhitektuur 2.

Ülo Puustak rääkis intervjuul samuti „Kenitex“ värvist ja kuidas see algselt üldse Eesti restauraatorite käsutusse sai. Nimelt sattus kohalike restauraatorite kätte reklaamprospekt „Kenitex“ värvi kohta, kus mainiti suuresõnaliselt, et antud värvi on kasutatud isegi Soome presidendi residentsi värvimisel. Paraku jäi mainimata, et mõne aja pärast eemaldati värv majalt oma ebasobivuse tõttu. Seega langenud reklaami ohvriks, toodi Soomest mitmeid tonne antud värvi Tallinna vanalinna värskendamiseks. Eestlased olid rõõmsad uhke värvi üle ja soomlased samas, et sellest lahti said.²⁶

Nõukogude perioodi paabulinnumentaaliteet eelistas slaavilikult kirevaid värve ning seetõttu määrduva ning kiiresti luituva lubjavärviga viimistletud fassaadid ei imponeerinud juhtivtöötajaid, eriti just lähenevate olümpiamängude tõttu. Linna täitevkomitee oli vastava otsusega juba 1972. aastast hoonete remonditööde projektdokumentatsiooni kohustuslikuks koostisosaks kinnitanud, iga hoone eksterjöõri korrastamise aluseks spetsiaalselt koostatud välisviimistluse pass, mis määras antud hoonele sobivad värvitoonid. See puudutas nii fassaadi, aknaid, uksi, kui ka varjatud ja avalikke detaile kaasa arvatud dekoori. See tähendab ka, et ettekirjutus sisaldas endas juhtnööre aja jooksul kaotsi läinud detailide välja puhastamist või taastamist. Sedalaadi restaureerimistöid tehti vanalinna riiklikus kaitsetsoonis 1978. a. 117 hoone fassaadidel. Sama aasta lõpetuseks jõuti põhilised tööd lõpuni viia 79 objektil. Peamiseks probleemiks oli siinjuures fassaadiga seotud töödel mitmesuguste krohviprofiilide ja stukkornamentika puhastamine ja taastamine, sest koostöö remontorganisatsioonide ja VRV vahel oli selle alal minimaalne.²⁷ Üheks

²⁶ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

²⁷ TLA,f.R-1,n.8, nr.752 : 13 Tallinna Linnavalitsuse valitsused ja osakonnad, Tallinna Linna TK otsused ja korraldused: nr. 550

suuremahulisemaks ja märkimisväärsemaks tööloiguks kujunes juba 1970. aastatel vanalinna hoonestuse välisilme üldine korrashoid. Aastatel 1977-1980 korrastati kokku 436 vanalinna eri aegadest pärit ja erineva eksterjööriga hoone fassaadi ja ikka selle kurikuulsa Soome päritolu „Kenitex“ värviga, mis visuaalses plaanis oli ilus ja puhtatooniline, kuid kuna seinale moodustus õhku mitte läbilaskev kile, hakkas värv koos selle all olnud lubikrohviga seinale küljest lahti kooruma. Huvitav on märkida, et algselt oli plaanis kasutada objektidel, mille restaureerimiselase uurimisega alustati juba 70ndate algul, naturaalseid lubivärve, kuid kuna kvaliteetne lubi oli defitsiitkaup ja tähtajad hingasid teostajate kuklasse, siis kasutati „Kenitexi“.

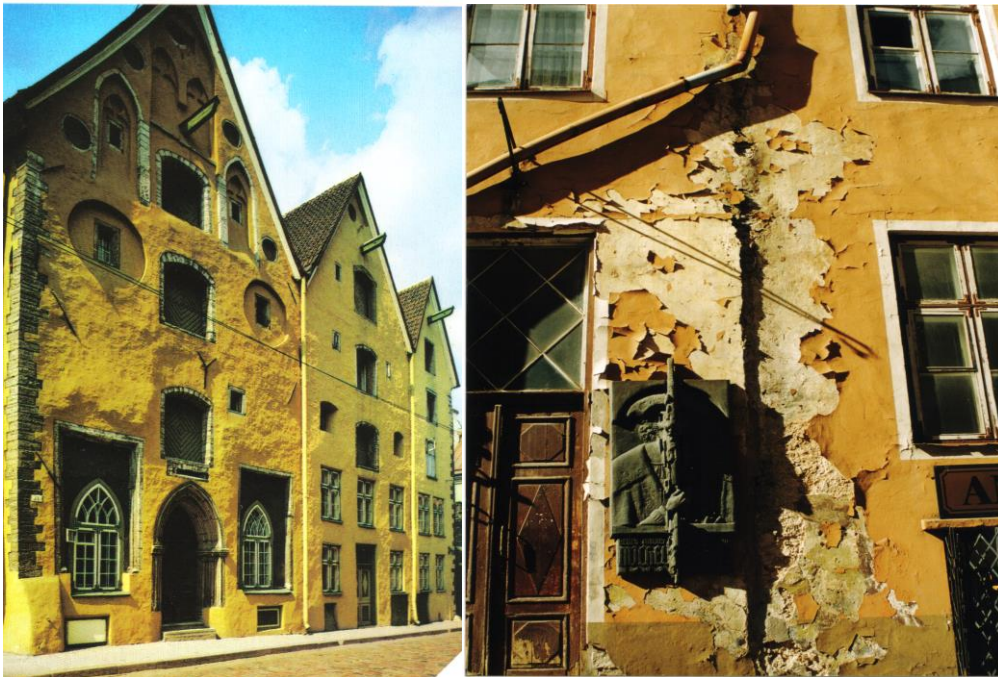

Foto 1 „Kolm Õde“ 1985. a. R.Haavamägi. Foto2 Rataskaevu t. Kooruv „Kenitex“

Fredi Tomps arvas siiski, et hoonete välisviimistlus uuendati real juhtudel nende ajaloolisele ilmele vastavalt või siis ühele või teisele arhitektuurstiilile iseloomulikke värvigamme või selle kombinatsioone kasutades. Koos katuste kattede konstruktsiooni parandamise, vihmaveerennide, aknaaluslaudade ja lagunenu karniiskatete

likvideerimisega muudeti uuendatud välisviimistlusega ehitised ühtlasi ka püsivamateks.²⁸

Üheks probleemiks oli ka muinsuskaitse valdkonnas muinsuskaitse aktiivi vähesus. Pikemat aega oli räägitud muinsuskaitse seltsi loomisest, kuid ikkagi lükkus selle loomine edasi. Nermani nägemuses võis seoses koolireformiga olla oluline roll muinsuskaitse põhimõtete lülitamine fakultatiivse ainenähtuse kooliprogrammi.

80ndate aastate lõpust on juba raskem leida artikleid, mis õhutaks rekonstrueerimist. Seda võis seletada sellega, et uus muinsuskaitse ja restauraatorite põlvkond hakkas vana välja vahetama ja seeläbi uuenesid ka vaated, mille kajastamine sai ajakirjanduses hoogu juurde. Siiski peeti restaureerimistaseme üheks nõrkuseks pealekasvu vähesust, sest puudusid korralikud koolitusorganisatsioonid ja kitsa erialaga ehitusinsenerid, kes selle ala peale tulid ei osanud arvestada projekteerimisel ehitusmälestistega seotud spetsiifikaga. Ja kuna puudus ka korralik oskus käsitleda vanu materjale, siis tihti asendus näiteks vana puit- või paeplaatidest põrand betooniga. Võrreldes siiski Vene NFSV ja teiste liiduvabariikidega oli Eesti NSV tase märgatavalt kõrgem.

3.3 Suunad teistes riikides

Nõukogude 1977. aasta konstitutsioon sätestab, et NSV Liidu kodanikel on õigus kultuurisaavutuste kasutamisele. Selle õiguse tagab muu hulgas riiklikesse ja ühiskondlikesse fondidesse kuuluvate kodumaise ja maailmakultuuri väärtuste kättesaadavus, aga ka laienev kultuurivahetus välisriikidega (§ 46).

²⁸ Kangropool, R. 1990. Tallinna vanalinna regenereerimisest. Eesti ehitusmälestised.

Uued võimalused rahvusvahelise kultuurikoostöö arenguks avanesid Euroopa julgeoleku- ja koostööõupidamise lõppakti allakirjutamisega Helsingis. See nägi ette selliseid rahvusvahelisi koostöö vorme, nagu ühisprojektid kunstiteoste, ajaloo- ja arheoloogiamälestiste ning kultuurihuvi pakkuvate paikade säilitamiseks ja restaureerimiseks. Siingi on näha vasturääkivusi, nimelt Eesti NSVs ei olnud siinsetel restauraatoritel võimalik kuidagi end lääne riikides täiendada, kuna lihtsalt neid sinna ei lastud.²⁹ Ehk demagoogiline masinavärk töötas õlitatult, kuid ilma füüsilise tulemita.

Erinevalt üleliidulisest ja mitmete teiste liiduvabariikide seadustest oli Eesti NSV seaduses arheoloogiamälestiste hulka arvatud ka „kivikalmed, pelgupaigad, kultusekivid ja muistsed kultusekohad“. Seda laadi mälestised on siinsele piirkonnale iseloomulikud, näiteks Punabe kalmed Lümända kandis Saaremaal või kultusekivid Kuusalus. Arheoloogiliste ja teiste mälestiste kaitses toetuti Eestis vabariikliku seaduse sätetele ja UNESCO soovitudele, millest jäeldub, et Eesti jälgis huviga läänes toimuvaid tendentse ja püüdis järgida sealseid vaateid, kohandades neid kohaliku seadustikuga. Seaduse eri paragrahv (§ 11) on pühendatud ajaloo- ja kultuurimälestistega seotud loodusobjektide kaitsele ja kasutamisele. Niisugune ala on näiteks Lahemaa rahvuspark, kus restaureeriti tulemuslikult rahvuslikku ehituskunsti ja muid mälestisi. Siingi on järgitud UNESCO soovitusi, eriti neid, mis käsitlevad maastiku ja paikkondade ilu ja laadi säilitamist. Seda tüüpi läänest tulenevate vaadete eest ja nende kohandamisel sotsialistliku riigikorraga pälviti ka rahvusvahelist tunnustust. 1980. a. sai Tallinn Hamburgi Erifondi kuldmedali. Otsuses Tallinnale kuldmedali andmise kohta on öeldud, et Tallinnas on säilitatud „suure sadama- ja kaubanduslinna üleeuroopalise tähtsusega arhitektuuripärandi ilme“. Tõsteti esile ka

²⁹ Dubovik, B. Intervjuu, 30. november 2007. lindistus töö autori valduses.

seada et Tallinn on kohastunud tänase päeva nõudmistele ja vastab nendele vajadustele, mida seab tema ette tulevik.³⁰ Olgugi, et Eesti muinsuskaitse- ja restaatorite tööd tunnustati läänes, toimus NSVL-u poolt edasi propagandasõda, kus mustati läänt, mis justkui kasumiahnuse tõttu hävitab oma mälestisi, kuna need ei toovad otsest rahalist kasu. Siit võib näha NSVL-u kahepalgelisust antud küsimuses. Ehk kultuuri- ja arhitektuuriväärtuste kaitse põhimõtetele anti poliitilispropagandistlik kõla, vastandades paha, kasuahneta Lääneblokki ja üllast ning kaunihingelist Idablokki.

Mingil määral oli NSVL-l ka õigus: 1975. a. andmetel on pärast 1945. aastat Saksamaal ajaloolisi ehitismälestisi hävitatud rohkem kui kogu Teise Maailmasõja jooksul. Säilinud rahvarhitektuuri vanu vorme kohtame rohkem suhteliselt vaesemates paikkondades. Rahva vaesus olevat üks neid jõude, mis aitas säilitada vanu linnu, linnuseid jt. Ehitismälestiste ansambleid – nii väitis nt. Kopenhaageni kohta prof. V. Vohlert Taanist. Väikestes maades, kus puudus suure riigi võimas majanduslik potentsiaal, oli ainsaks reaalseks võimaluseks vanade ehitiste remont ja rekonstrueerimine uusehitiste rajamise asemel.³¹

Liiduvabariikidest pöörati Leedus samuti suurt tähelepanu mälestiste kaitsele. Arhitektuurimälestised jaotati seal kolme suure gruppi:

- 1) kaitseehitised (kindlused, linnade kindlustusvööndid jms.)
- 2) monumentaalarhitektuur (arhitektide, ehitusmeistrite looming)
- 3) talurahvaarhitektuur³²

³⁰ Boguslavski, M. 1983. Rahvusvaheline kultuuriväärtuste kaitse. Tallinn.

³¹ Aluve, K. 1983. Veste ehitismälestistest. Tallinn.

³² Glemža, I. I. 1978. Глемжа, И. И. Памятники архитектуры Литвы. Охрана и реставрация. Ленинград.

Sealgi oli põhirõhk asetatud 70ndatel ja 80ndatel regenereerimis põhimõtetele.

Kuid millised olid tendentsid Lääne-Euroopa vanade Hansa linnade taastamisel. Enamik Põhja-Saksamaa linnu, näiteks Kiel, Lübeck, Rostock, Stralsund said Teise Maailmasõja ajal rängalt kannatada. Osades linnades võis olla hävinud ligi 80% hoonestusest. Tugevalt sai kannatada Stralsund, kus hävis 43 arhitektuurimälestist. Vähem sai kannatada Lübecki vanalinn, kus hävis umbes 20% hoonestusest.³³ Pärast sõda ei üritatudki neis linnades ajaloolist algupära taastada, ja seetõttu on tänapäevane ilme hoopis teistsugune, kui Tallinnal ja selle vanalinnal.

Nagu mainitud, võrreldes suurriikidega olid sõjajärgses taastamistuhinas rohkem väiksemad ja vaesemad riigid. Näiteks Taaniski üritati taastada kannatada saanud linnade esialgne vorm, kui mitte täitsa originaalis, kuid siiski sobivas laadis. Taanlased ei nimetanud oma töid vanalinnades saneerimiseks, regenereerimiseks ega ka rekonstrueerimiseks. Nead kasutasid lihtsalt sõna säilitamine.³⁴

Eesti muinsuskaitsetel olid tihedad kontaktid eelkõige kolleegidega Moskvast, Leningradist, Lätist, Leedust. 70ndatel tihenes kogemuste vahetamine teiste idabloki riikidega, Saksa DV, Poola RV, Ungari, Bulgaaria Jugoslaavia, Tšehhoslovakkia, kus peeti igaaastaseid seminare ja õppereise.

Ungari on üks idabloki riikidest, kellel arhitektuurimälestiste küllus ei anna häbeneneda. Arhitektuurimälestiste kaitset organiseeris Ungari Ehitusministeeriumi alluvuses olev Riiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Instituut. Instituudi tegevusvaldkondadesse kuulusid:

³³ Bruns, D. 1993. Linnaehituslik kujunemine. Tallinn.

³⁴ Üprus, H. 1974. Külas SFV ja Taani restauraatoritel. – Ehitus ja Arhitektuur 1.

- 1) Mälestiste kaitse. Nendega tegelesid arhitektuurimälestiste kaitse riiklikud inspektorid.
- 2) Projekteerimine.
- 3) Restaureerimine – seda haldas 7 territoriaalset restaureerimisvalitsust.³⁵

Ungarlastel oli pisut teistlaadne lähenemine eksponeerimisele, nimelt rõhusid nad väärtuslike ehituskonstruksioonide eksponeerimisele uusehitiste seintes, müüritistes, akendes ja ustes.

Samas oli Ungariski loodud vabaõhumuuseumid, nagu Eestiski Rocca Al Mares asuva näol, kuid erinevus oli selles, et nemad üritasid kaitsta talurahvaarhitektuuri ehitisi kompleksena nende alguses asukohas. Selline põhimõte tunnustati esmajärguliseks ka 1978. a. Ungaris peetud ICOMOS–I sümposiumil. Ja sellist lähenemist soovitati võtta muinsuskaitse töös aluseks ka teistes riikides.³⁶

1978. aastal toimus Moskvas üleliiduline teaduslik-praktiline konverents, Üleliidulise Teadusliku Restaureerimise Tootmiskombinaadi 30–aastase juubeli tähistamiseks. Konverentsil käsitleti ajaloo- ja kultuurimälestiste restaureerimise ja konserveerimise küsimusi. Jõuti järeldusele, et restaureerimistegevus oli muutumas kunagisest kitsast kultuurivallast kiiresti arenevaks majandusharuks. See tõi kaasa ka raskusi, nimelt juurde tulev kaader oli suur, kuid kogemusteta, mis saabusid alles aastate pikkuse tööga. Teiste probleemide hulgas mainiti ka restaureerimistöödeks vajaliku materjali kättesaadavust, mis omakorda võis takistada riiklike plaanide täideviimist.³⁷

Sel kümnendil suureneb koostöö teiste, eelkõige sotsialismi leeri kuuluvate riikide vahel. Ühiselt korraldatud konverentsid lähendavad nii kolleege kui ka nende

³⁵ Valdre, U. 1987. Arhitektuurimälestiste kaitsest Ungari Rahvavabariigis.–Ehitus ja Arhitektuur 1.

³⁶ Tomps, F. 1978. ICOMOS sümposium Ungaris. – Ehitus ja Arhitektuur 1.

³⁷ MKA, A–403, 3-5, Üleliiduline restauraatorite konverents Moskvas. 11. –16. 12. 1978.

mõtteid eri riikidest, mistõttu rikastub ja täieneb teadmiste pagas, mida kasutada Eesti muinsuskaitse ja restaureerimismaastikul.

3.4 Muinsuskaitsega seotud organisatsioonid ning asutused

Tollel perioodil oli teisitimõtlejaid ka muinsuskaitsele mõtlemisega seotud inimeste hulgas. Näiteks Kultuurilehe Sirp ja Vasar publitsistikaosakonna vanemkorrespondent Trivimi Velliste asutas 1974. aastal Raamatuühingu juurde klubi "Tõru", ning tema initsiatiivil koostati muinsuskaitse ühenduse loomiseks esimene projekt. Esimene muinsuskaitseklubi oli "Vare", mis asutati 1981. aastal, ja selle esimeheke oli ajaloolane Ott Sandrak. Üldrahvalikku muinsuskaitse liikumist Eestis valmistas ette ka muinsuskaitsekuude organiseerimine. Rahvusvahelise muinsuskaitsepäeva traditsioon ulatub tagasi aastasse 1984, mil UNESCO pöördus oma ekspertorganisatsiooni ICOMOS-i (Rahvusvaheline Mälestiste ja Mälestisalade Kaitse Nõukogu) liikmesriikide poole vastavateemalise päeva tähistamiseks alates 1985. aasta 18. aprillist. Kuna Eestis toimus 1985. aastal 4.-7. juunini laiaulatuslik ja rohke osavõtuga (osalesid 15 välisriigi ja 12 NSVL liiduvabariigi delegatsiooni) ICOMOS-i kollokvium teemal "Arhitektuurimälestiste tänapäevase kasutamise ja kaitse probleeme" otsustasid selle organiseerijad Riiklik Ehituskomitee ja Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspektsioon nimetatud ürituse sissejuhatuseks korraldada esmakordselt ka Muinsuskaitsepäeva tähistamise. Sellest kasvaski järgnevatel aastatel välja Muinsuskaitsekuu traditsioon. Kuu alguspäevaks on 18. aprill ning selle lõpudaatum langeb kokku Muuseumi-päevaga 18. mail. Selline tegevus päädis Eesti Muinsuskaitse Seltsi loomisega 12. detsembril, 1987, aastal Ametiühingute Majas Tallinnas.³⁸

³⁸ www.muinsuskaitse.ee

See kõik kuulus „mitteametliku“ muinsuskaitsega seotud struktuuri. Mis toimus aga ametlikus, juriidilises liinis?

Muinsuskaitse ning sellega seotud mitmetasandiline ja keerukas süsteem oli Nõukogude Liidus organiseeritud riiklikul tasandil, sest seda peeti ideoloogiliselt tähtsaks tööks. Seega oli see valdkond mingil määral politiseeritud. ENSV-s kehtinud muinsuskaitse süsteem vastas üleliidulisele põhimõttele, mille kohaselt enamik kultuurimälestisi, olgu need siis ajaloo-, arheoloogia- või kunstimälestised (sealhulgas dokumentmälestised), kuulusid Kultuuriministeeriumi alluvusse. Kõik arhitektuurilised mälestised kuulusid Riikliku Ehituskomitee haldusalasse. Seega riiklikul tasandil olid selles vallas hetkel tegutsemas mitmed ametid, näiteks Kultuuriministeeriumi alluvuses olev Muuseumide ja Kultuurimälestiste Kaitse Inspeksioon (loodud 1963), selle juurde 1976. aastal loodud Muuseumide ja Kultuurimälestiste Teaduslik-Metoodiline Nõukogu, mille tegevusvaldkonda kuulus sisuline muinsuskaitsetöö, (uute mälestiste väljaselgitamine, ehitus- ja maaparandusprojektide kooskõlastamine, päästekaevamised ja registrite pidamine). 1978. aastal asusid sinna tööle ka kaks vastsetl ülikooli lõpetanud arheooloogi – Ants Kraut arheooloogiamälestiste osakonna juhatajana ja Ain Mäesalu teadurina. Pärast seda, kui Ants Kraut asus 1982. aastal tööle Muuseumide ja Kultuurimälestiste Teaduslik-Metoodilise Nõukogu juhatajana, sai 1983. aastal arheooloogiamälestiste sektori juhatajaks Heiki Valk. Aastatel 1990–1993 juhatas arheooloogiamälestiste sektorit Anton Pärn, kes oli 1986. a. tulnud asutusse tööle teadurina. Kui 1960ndate lõpuks oli Eestis kaitse all 1976 arheooloogiamälestist, siis aastaks 1985 oli see arv juba 5477.³⁹ Muutusid ka arheooloogiamälestiste kaitse alla võtmise põhimõtted. Kui varem oli riikliku kaitse vääriliseks tunnistatud vaid paremini säilinud muistised, siis nüüd

³⁹ Tvauri, A. Arheooloogiamälestiste kaitse Eestis. lk. 12

võeti kaitse alla kõik äratuntavad muistised nende seisukorrast olenemata. 1980. aastatel saavutas vähemalt arheoloogiamälestiste kaitse Eestis hea taseme, eriti arvestades tollaseid poliitilisi ja majanduslikke olusid Arheoloogiamälestisi ohustasid neil aastakümnetel eelkõige ekstensiivne põllumajandus ja ehitustegevus. Selles suhtes kõige hullem aeg oli tõenäoliselt 1960.–1970. aastatel, mil kolhooside suurte maaparandusobjektidel hävis ligikaudsete arvutuste kohaselt umbes samapalju muistiseid, kui neid oli hävinud kõikidel varasematel aegadel kokku.⁴⁰

Arhitektuurimälestiste kaitse riikliku organisatoorse poole pealt toimusid 1975–1985 järgmised asutused: ENSV Riikliku Ehituskomitee koosseisu kuulunud Vabariiklik Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksioon (VAMKI) oli kogu ehitusmälestiste kaitsega seotud töö otseseks juhiks, mille abiks oli 1958. aastal loodud Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksioon (TAMKI). Administratiivselt oli viimane seotud Tallinna linna täitevkomitee süsteemiga.

1950. a. loodi ENSV Ministrite Nõukogu Arhitektuuri Valitsuse arhitektuuri mälestusmärkide kaitse osakonna alluvusse juriidilisi õigusi omav Teaduslik Restaureerimise Töökoda (TRT). Vastavalt töömahu kasvule, toimus suurem reorganiseerimine aastal 1968 ning TRT baasil loodi Vabariiklik Restaureerimisvalitsus (VRV), tegutsedes selle nime all 1988. aastani. VRV uurimisprojekteerimisosakonnast kasvas 1978. a. välja Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut (KRPI).⁴¹ Sellise iseseisva uurimisprojekteerimisorganisatsiooni loomise idee tekkis juba 1970. aastate algul Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse juhataja Valeri Saksa ja tollase asetäitja Ülo Puustaku peas. ENSV Ehituskomitee nõustus kaalutlustega ja esitas 1978. a. ENSV valitsusele

⁴⁰ Tvauri, A. Arheoloogiamälestiste kaitse Eestis. lk. 12

⁴¹ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

konkreetses ettepaneku arhitektuuripärandi uurimise ja projekteerimise iseseisva organisatsiooni moodustamiseks. Ettepanek kinnitati 24. mail 1978. Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut moodustati ENSV Ehituskomitee 25. septembri 1978. a. Käskkirjaga, millega määrati ametisse direktor Heino Uuetalu ja instituudi peainseneri tiitlit kandev peaarhitekt Hain Toss. 25. septembrist kuni 16. oktoobrini toimusid instituudi käima panemiseks vajalikud ettevalmistustööd. Faktilist tegevust alustas instituut 16. oktoobril, kui Vabariiklikust Restaureerimisvalitsusest ületoomise korras vormistati tööle 120 töötajat.⁴² Instituudi esimese käskkirjaga moodustati järgmised allüksused:

I projekteerimisosakond – juhataja Valeri Saks, peaarhitekt Teddy Böckler ja peaajaloolane Mai Lumiste;

II projekteerimisosakond – juhataja Jaan Vali, peaarhitekt Kalvi Aluve, peaajaloolane Jevgeni Kaljundi;

III projekteerimisosakond – juhataja Aarne Sandberg, peaarhitekt Arne Kann, peaajaloolane Juhan Maiste;

Tehnikaosakond – juhataja Vello Buldas;

Vormistamise osakond- juhataja Maie Kullekrupp.

Instituudi juhtkond komplekteeriti teistest organisatsioonidest koopteeritud spetsialistide baasil: direktoriks Heino Uuetalu; peainsener- peaarhitektiks Hain Toss; majandusdirektoriks Nigulas Põdra; pearaamatupidajaks Heidi Roht; plaanitootmisosakonna juhatajaks Ants Sopp.

1990. a. oli instituudi põhistruktuur end õigustanud. Kuigi tehti ka mõningaid muudatusi ning uuendusi. Täiendavate allüksustena moodustati teadussektor, mille

⁴² Masso, T. 1990. Eesti Ehitusmälestised, aastaraamat. Tallinn.

juhatajaks sai Jaan Tamm, ning fotogramm-meetria laboratoorium, mille juhatajaks sai Kalju Pärtna. Instituudi töötajate arv oli selleks ajaks enam kui kahekordistunud ja jõudnud 285-le. Tootmisvõimsus aga kolmekordistus ja jõudis 1,5 miljoni rubla piirimaile aastas.⁴³ Eelpool mainitud isemajandamise alusel töötava Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksiooni (TAMKI) ülesandeks oli ehitismälestiste arvele võtmine, kaitse, remondi, restaureerimise-konserveerimise, jooksva hooldamise ja eksploatatsiooniga seotud küsimuste lahendamine ning juhendamine. Kuna Tallinnas paiknes peaaegu 1/3 kogu vabariigi juriidiliselt fikseeritud ehitusajaloolisest pärandist, oli TAMKI vastutuslik tööpõld vägagi lai. Muinsuskaitseline tegevus oli Nõukogude Eesti riiklikult reguleeritud ja ka finantseeritud, seega oli tolle aja restaureerimisega seotud asutustel otsene kohustus teha ka šeflustoide, mis hõlmas endas remonttöid lasteaedades, koolides, kolhoosides jne.⁴⁴ Seoses Moskva olümpiamängudega ja saabuvate restaureerijate abivägedega Poolast, moodustati 1976 aastal koondis „Inrestaator“, mille juhatajaks sai Kalju Ehala ning tema asetäitjaks tulevane Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti juht, Boris Dubovik. Tema kui poola keele valdaja oli edukaks kureerijaks ja koordineerijaks poolakate käe all valmivate tööde teostuse juures.

1977. aastal võttis ENSV Ülemnõukogu vastu “Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seaduse ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise kohta”⁴⁵ Põhiliselt kordas see 1961. aasta seadust. Peamise muutusena oli mälestiste hierarhia süvendamine: need liigitati üleliidulise, vabariikliku ja kohaliku tähtsusega mälestisteks. Suurem osa muististest võetigi pärast seaduse kehtima hakkamist 1970. ja

⁴³ Masso, T. 1990. Eesti Ehitismälestised, aastaraamat. Tallinn.

⁴⁴ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses.

⁴⁵ Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1977, 51, 647.

1980. aastatel kaitse alla kohaliku tähtsusega muististena. 1977. aasta seaduses oli esmakordselt sätestatud ka kriminaal- või administratiivvastutus (hoiatus või rahatrahv) mälestise kahjustamise eest.

Tallinna vanalinnale lisaks kehtestati vanalinna kaitsetsoonid veel 8-s Eesti NSV linnas ja ühes alevis. Oluline täiendus tehti ka vabariikliku tähtsusega arhitektuurimälestiste nimekirjas, mille objektide hulk kasvas 597-le. Kaitsenimekirja seekordsel koostamisel võeti vaatluse alla võimalikult kõik ajalooliste ehitiste liigid Eestis. Sellel aastakümnel asutas Vabariiklik Restaureerimisvalitsus oma filiaalid Tartus, Põltsamaal, Kuressaares (Kingissepas), Pärnus, Haapsalus ja Rakveres. Uuesti alustati ka vahepeal katkenud töid Narvas. VRV filiaalid loodi veel Paides, Jõhvis, Võrus, Viljandis ja Hiiumaal. Lühikest aega oli VRV osakond tegev ka Valgas. Arhitektuurimälestiste hoolduse üks põhieesmärke- restauraatorite kasutamise võimalus kõikides vabariigi tähtsamates ajaloolistes keskustes- oli sellega saavutatud.⁴⁶

Lisaks VRV filiaalidele loodi 1970ndatel ka järgmised töökojad:

- Oreli restaureerimistöökoda Rakveres
- Paekivi töötlemise töökoda Päides
- KAR-Grupp, mis tegeleb kunstialase restaureerimisega (interjöö, fassaad, vitraažid, maalid, skulptuurid, mööbel, valgustid jne.)
- Kullil asuv pronksivalu ja restaureerimistöökoda
- Paekarjäär Harkus

⁴⁶ Puustak, Ü. 1982. 30 aastat ehitismälestiste restaureerimisest Eesti NSV-s. Ehitus ja Arhitektuur 2.

Koostööd VRV-ga tegi aegajalt ka Ehituskomitee koosseisu kuulunud Riiklik Ehitusuuringute Instituut (REI), kuigi nende tööpõld koosnes rohkem uusehitistega seotud projektidest.

Ülo Puustak jutustas värvikalt temaga tehtud intervjuus eelpoolmainitud Oreli restaureerimistökoja loomisest 1977. aastal. Tolleaegne kultuuriministri esimene asetäitja Ilmar Moss avaldas soovi Niguliste kiriku restaureerimise raames, et võiks olla selline kohalik töökoda, mis tegeleks oreelite taastamise ja restaureerimisega. Kuna kaitse all olevaid oreleid, õigemini nende fassaade oli piisavalt, seega vajadus antud töökoja asutamisele oli enam kui vajalik. Ülo Puustak võttis Mossi sõnu kuulda ja pöördus Põhja Eesti Restaureerimisjaoskonna juhataja Madi Nappa poole. Nappa kuulas Puusatu soovi ära, kuid mingit oma seisukohta ei öelnud. Kui antud vestlusest oli möödunud oma pool aastat, pöördus Nappa taas Puustaku poole ja andis teada, et oreli töökoda on nüüd olemas. Asub teine Rakvere külje all vanas maakividega majas, kus on vajalik sisseseade ka paika pandud ning orelimeistriks oli palgatud Hardo Kriisa, kelle suguvõsas oli orelitega tegelemine juba 19. sajandi lõpust saati au sees. Selle uudisega läkski Ülo Puustak koos Madi Nappaga audientsile Ilmar Mossi juurde. Viimase nägu tõmbus kaameks kui süüta lapse surilina ning esialgu ei osanud ta selle peale A-d ega O-d öelda. Kui ta end juba kogunud oli ja oma laual olnud Johannes Lorupi Klaasivabrikus, 1939. a. puhutud karahvinist kosutust võtnud, paotas ta suud: „Einoh, ma rääkisin ikka sedasi, et põhimõtteliselt oleks sellist töökoda vaja aga teie hakkate juba tegutsema.“ Siin jäigi asi Eestist puudevate tellimuste taha toppama, kuid päästeinglid saabusid lääne Ukrainast, kus asuvates kirikutes oli taastatavaid oreleid piisavalt. Esimesed tellimused tulid Ukraina linnadest Sombur, Kamenets-Podolski ja Rovno. Ukrainlased olid ainult mures, et eestlased äkki küsivad tehtud töö eest hinda dollarites. Tööd olid keerulised, kuna osad tulid kauge maa tagant ja samamoodi pidid need ka tagasi transporditama. Peale rahalise tasu saadi Ukrainast tänu sellisele kontaktile ka hea kvaliteediga puitu, mida sai edukalt siinsetel

restaureeritavatel objektidel kasutada, kuna ametlikke teid pidi oli puitmaterjal tihti alla igasugust arvestust. Näiteks võidi saata terve vagunitäie restaureerimistöodeks kõlbmatut, kastide valmistamiseks mõeldud õhukesi laudu. Orelitöökoja esimene kohalik tellimus puudutas Palmse mõisas asuvat mängutoosi restaureerimist.

See näide kinnitab Puustaku sõnu, et Eesti NSV-s oli omaalgatuslik muinsuskaitseline organiseeritus igati võimalik, ilma, et Moskva oleks midagi dikteerinud või vastu väitnud. Sealt poolt oli pigem kollegiaalne ja finantsiline abi⁴⁷

3.5 Tallinna arengut kajastavad käsitlused muutuva mõtte kandjana

70ndatel kujunesid välja arhitektuuriajaloolased, kes keskendusid Tallinna vanalinna mõne piirkonna või konkreetse ehitise uurimisele. Nende hulgas oli Rein Zobel, kelle väliuurimistöö käigus kogutud materjalile põhineb 1980. aastal ilmunud monograafia „Tallinna keskaegsed kindlused“⁴⁸. Paraku peab tema mõningaid seisukohti fiktsiooniks teine muinsuskaitse ja arheoloogia korüfee Jaan Tamm. Viimase arvates on paljude uuringute reaalsele kildudele juurde poogitud palju fantaasiat. Samal arvamusel on ka Boris Dubovik, kelle loengutel sai selgeks nii mõnegi Rein Zobeli poolt kirja pandu erinevus tegelikkusest.

Ei saa üle ega ümber pikki aastaid muinsuskaitse süsteemis töötanud Villem Raamist, kelle uuritud üksikobjektide arv ulatub 60–ni. Suurem osa tema töödest on seotud

⁴⁷ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

⁴⁸ Zobel, R. 1980. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn.

kirikute uurimisega, näiteks Saare- ja Virumaal, aga ka Harju- ja Võrumaal.⁴⁹ Siiski ei saa mööda minna tema tegevusest Tallinnas Toomkiriku ja Toompea uurimises.⁵⁰ Mai Lumistelt on ilmunud käsitlusi Tallinna keskaegsetest kirikutest.⁵¹ Lumistelt ilmus koostöös Rasmus Kangropooliga ka monograafia Niguliste kirikust.⁵² Rasmus Kangropool huvitus omakorda Tallinna raekojast⁵³ ja selle ümbrusest.⁵⁴ Tallinna tollaegne linnaarhitekt Dmitri Brunsi ja Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksiooni juhataja Rasmus Kangropooli koostatud venekeelne „Tallin“⁵⁵, mis käsitles Tallinna ehitismälestisi 13.–20. sajandini, jõudis lugejaskonnani ka väljaspool Eesti NSV-d. Restaureerimist arhitektuurimälestisi on tutvustanud oma töödes ka Jaan Tamm⁵⁶ ning Sulev Mäeväli.⁵⁷ Kunstiteadlane Jüri Kuuskemaa on kirjutanud poolakate poolt restaureeritud majast Raekoja plats 18.⁵⁸ Vastavasisuliselt artikleid on avaldanud mitmetes perioodilistes väljaannetes, nagu näiteks „Ehitus ja Arhitektuur“. Mitmetahulist restaureerimistegevust nõukogude perioodil käsitleb 1990. aastal ilmunud artiklite kogumik „Eesti Ehitismälestised“. 70ndate teine pool tõi endaga kaasa suurenenud publikatsioonide laine, eelkõige mis puudutas Tallinna

⁴⁹ Raam, V. 1985. Keskaegsete linnuste ja kirikute arenguhooni Eestis. – Ehitus ja Arhitektuur 1/2, 11–27.

⁵⁰ Raam, V. 1989. Toompea linnuse ja lossi ehitusloost. – Toompea linnus ja loss. Tallinn.

⁵¹ Lumiste, M. 1971. Pühavaimu kirik. Tallinn.

⁵² Lumiste, M. 1985. Niguliste kirik. Ehituskunsti ajalooline ülevaade. Tallinn.

⁵³ Kangropool, R. 1971. Raekoda. Tallinn.

⁵⁴ Kangropool, R. 1975. Raekoja plats. Tallinn.

⁵⁵ Bruns, D., Kangropool, R. 1980. Брунс, Д., Кангропол, Р. Таллин. Ленинград.

⁵⁶ Tamm, J. 1984. Restaureeritud vanas Tallinnas. Tallinn.

⁵⁷ Mäeväli, S. 1981. Ajaloo- ja ehitismälestisi Tallinnas. Tallinn.

⁵⁸ Kuuskemaa, J. 1986. Matkamaja. Ehituskunstiajalooline ülevaade. Tallinn.

vanalinna ja seal toimuvat nii positiivses kui ka negatiivses võtmes. Kui endistel kümnenditel jäi suur osa muinsuskaitsega ja restaureerimisega seotud infot ministeeriumite kabinettidesse siis tänu uutmise saabumisega hakkas päevalehtedesse ja ajakirjadesse imbuma paljugi kriitilis-konstruktivset informatsiooni, mis võimaldas rahval paremini kaasa rääkida oma kodulinna arhitektuuri- ja kultuuriväärtuste kaitsel.

4 Muinsuskaitsealade loomine ja arheoloogiamälestiste kaitse

Muinsuskaitsealade loomist puudutav säte oli kirjas juba 1961. a. seaduses. Esimene muinsuskaitseala loodi siiski alles 1979. a. Tallinna lähistel Rebala küla ümbruses. 1970. aastate esimesel poolel viidi läbi muististe registreerimine Jõelähtme, Rebala ja Kostivere külade ümbruses ning see näitas, et sealne piirkond on säilinud muististe poolest väga rikas: umbes 5 × 5 km suurusele alale jäi üle 300 kinnismuistise. Lisaks üksikmuististele tuli siin kaitsta kogu looduskeskkonda, milles need muistised kunagi tekkisid. Samuti oli Rebala piirkonnas haruldane maastikutüüp – loopealsed. Plaani elluviimist alustati 1975. a. kui Ajaloo Instituut ja Tartu Riikliku Ülikooli NSV Liidu Ajaloo Kateeder tegid Eesti NSV Kultuuriministeeriumile ettepaneku luua 5803 hektaril tollastel Kostivere sovhoosi maadel Rebala riiklik agraarajalooline kaitseala. Tegelikult loodi 1979. aastal hoopis 1338 ha suurune kohaliku tähtsusega kaitseala. Paraku ei taganud see otsus Rebala muististe kaitset, sest nõukogude rahvamajanduse arendamise nimel sattusid muistised hävimisohtu. Ilmse näitena võiks tuua 178 ha suuruse ala eraldamise Rebala kaitsealast, kuna see pidi minema fosforiidikaevanduste laiendamiseks. 1982. aastal alustati sel alal Vello Lõugase juhendamisel arheoloogilisi päästekaevamisi, mille käigus avastati ootamatult varase metalliaja põllupeenrad. Väärtuslikud leiud muutsid õnneks olukorda. Isegi Eesti TA president Karl Rebane pöördus valitsuse poole palvega jätta 50 ha ala, kus avastatud muistised paiknevad, kaevandamata. „Esmakordselt pörkusid nii teravalt kokku arheoloogiapärandi kaitse ja tootmine. Rebala kaitseala päästis alles Eesti taasiseseisvumine 1991. aastal“⁵⁹

⁵⁹ Tvauri, A. 2003. Arheoloogiamälestiste kaitse Eestis.

1980. aastatel peeti arheoloogiamälestistega seotud kaitsetööde üheks olulisemaks ülesandeks seni tundmata arheoloogiamälestiste avastamist, sest registreerimata muistised olid ehitus- ja maaparandustööde tõttu pidevas hävimisohus. Tõsine probleem oli ka kaitsealuste muististe heakord. Avatud muistised kattusid pärast kolhooside ja sovhooside loomist puude ja võsaga, põldude läheduses olevad kalmed risustati põldudelt korjatud kividega. 1950. ja 1960. aastatel olid seadustest tulenenud arheoloogiliste päästekaevamiste mahud veel väikesed. Päästekaevamiste maht suurenes oluliselt 1970. aastatel, seda esmalt hoogustunud ehitustegevuse tõttu Tallinna ümbruses. Näiteks 1974. aastal toimusid suured päästekaevamised Iru soojuselektrijaama alla jäänud kalmetel ja põllujäänustel, alates 1978. aastast Tallinn–Narva maantee alla jäävatel muististel Kuusalus. Aastatel 1982–1984 kaevati läbi Tallinn–Narva maantee alla jäävad kivistikalmed Jõelähtmes. Valdavalt juhatas kaevamisi Ajaloo Instituudi arheoloogid, kuid alates 1978. aastast hakkasid päästekaevamisi juhatama ka Kultuuriministeeriumi Muuseumide ja Kultuurimälestiste Teaduslik-Metoodilise Nõukogu arheoloogid. 1978. aastat võib pidada muutusi kaasa toonud aastaks, mil arheoloogiliste päästekaevamiste vajadus ühiskonnas laiemalt teadvustati. Üha enam hakati rõhku asetama arheoloogilisele eeltööle. Üldjuhul ei pidanud arheoloogid 1980. aastateni oluliseks keskaegsete linnade kultuurikihi kaitset ning eelkõige sõltus selle saatus arheoloogide endi aktiivsusest. 1970datel hakkasid osa arheoloogidest, eelkõige arhitektuurimälestiste kaitse süsteemis töötanud ka keskaegsete linnade arheoloogilise uurimise vajadust teadvustama. Alates 1976. aastast kuni 1981. aastani viidi läbi mitmesuguseid uurimistöid läbi Niguliste kirikus ja selle ümbruses asunud, kuni 1773. aastani eksisteerinud kalmistul. Tööd olid seotud Niguliste kiriku restaureerimise ja kohandamistöödega kontserdisaal-muuseumiks.⁶⁰ Hoolimata seaduse olemasolust,

⁶⁰ Tamm, J. 1985. Ehitusarheoloogilisest uurimistööst Eesti NSV-s. Ehitus ja Arhitektuur ½.

poleks seda täidetud ilma arheoloogide otsese vahelesegamiseta, kuna ametnike ja ehitusorganisatsioonide juhtide teadvusse polnud arheoloogiliste uuringute vajadus veel jõudnud. Seetõttu polnud 1980. aastatel üllatav, et näiteks mõnedel objektidele hakati suure kiiruga arheoloogilisi kaevamisi organiseerima alles siis, kui arheoloogid juba ehitusorganisatsioonide poolt algatatud mullatööd peatanud olid. Näiteks Tartus võib selliste näidetena ära mainida Tartu Ülikooli Botaanikaaija palmihoone ehituse 1981. aastal ja Kaubahalli ehituse alguse 1985. aastal. Arheoloogid teadvustasid 1980. aastatel päästekaevamiste vajadust, kuid organisatsiooniline baas nende teostamiseks veel puudus. Peamiselt sooritati Eesti linnades päästekaevamisi Ajaloo Instituuti või Kultuurimälestiste Riiklikus Projekteerimise Instituuti tööle võetud arheoloogide poolt. Üldjuhul jäid kiiruga teostatud päästekaevamised sageli puudulikeks ja kohati hävis ka palju väärtuslikku kultuurikihti. Arheoloogid tõstasid 1980. aastatel korduvalt spetsiaalse arheoloogiliste päästekaevamistega tegeleva asutuse loomise vajaduse. Vastava riikliku asutuse loomisele ei jõutudki. 1988. aastal loodi Eesti Muinsuskaitsealsete juurde väikeettevõtte AGU-EMS, mis hakkas teostama ka arheoloogilisi päästekaevamisi.⁶¹ 70ndate lõpul hakkas pead tõstma arheoloogilis-teaduslik meetodika, mille rakendamine koostöösse teiste arhitektuurimälestiste kaitsega tegelevate organisatsioonidega, võimaldas üha komplekssemalt läheneda teatud arhitektuuriansamblile või linnaosale.

⁶¹ Tvauri, A. 2003. Arheoloogiamälestiste kaitse Eestis.

5 Kohandamis-restaureerimistööd praktikas

Kuna sõjakeerises hävis palju arhitektuurimälestisi, siis olid esmaseks eesmärgid seotud hävitatute taastamisega. Alles 60ndate lõpus, 70ndate algus hakati mõtlema nn. kohandamis-restaureerimistöödele. Leiti, et ehitismälestiste säilivuse tagamiseks oli eelkõige vaja head valdajat ja mälestise seisukohalt pieteeditundelist tänapäevast funktsiooni. Esimesed sellelaadsed kohandamis-restaureerimistööd puudutasid näiteks Narva raekoja kohandamiseks pioneeride paleeks, Tallinna Vene 17 XV saj. elamu ja suurtükitorin Kiek in de Kōk muutmist muuseumiks. Selle tegevusega kaasnes ka mitmeid probleeme, mida ainult arhitekt-restauraator lahendada ei saanud, sest kohandamisel kehtisid kaasaegsed ehitusnormid ja eeskirjad, samuti tehnoloogilised nõuded ning neid oli mälestiste juures palju keerukam kasutada, kui uusehitiste puhul. Tehnovõrkude ja tehnoloogiliste ruumide rajamine oligi aeganõudvam ja raskem töö kui restaureerimine või rekonstrueerimine ise. See oli ka üks põhjustest, miks restauraatoreid kritiseeriti nende aegluse pärast. Niisuguse restaureerimise, rekonstrueerimise ja kohandamise teel sai endise ilme, kuid uue funktsiooni Tallinna raekoda (linna pidulike sündmuste hooneks 1975. a.), Lai t. 23 keskaegne elamu (noorsooteatri administratiivhooneks ja saaliks, 1976. a.), Saia käik 4 (elahooneks-kaupluseks 1977. a.), Aida t. 3 XVII saj. ait (tarbekunstimuseumiks, 1980. a.), linnamüüri Neitsi- ja Tallitorin (kohvikuks, 1980. a.) jne. Lisaks ehitismälestiste restaureerimisele, tegeleti ka ajaloo- ja kunstimälestiste restaureerimisega. 1977. aastal restaureeriti V. I. Lenini monumente mitmes linnas ja 1980. aastal „Russalka” Kadriorus. 1977. a. Taastati A. H. Tammsaare sünnikodu kompleks Albus Tammsaarel ning 1978. a. Alguses korter-muuseum Tallinnas Koidula t. 12A. Tegeleti ka ajalooliste interjööride restaureerimisega, näiteks Tallinna Narva mnt. 40 olümpia pressikeskuse

hoones.⁶² Eesti NSV 40. aastapäeva tähistamiseks ja seoses ettevalmistustega Moskva olümpiamängude purjeregatiks oli restauraatoritele langenud suur ja mahukas töö Tallinna vanalinna osas. Valminud põhiprojektidele (Pirita kloostrivaremete konserveerimis- ja korrastustööd, Niguliste saali restaureerimine) korrastati lisaks 68 üksikhoone eksterjööri ja tehti väiksemaid töid ligi 50 objektil. Tallinna vanalinna ehitismälestiste restaureerimisele aitasid kaasa Poola RV restauraatorid, firmast PKZ, kelle enda projektide järgi valmisid Suurtükitorin „Paks Margareeta” koos Suure Rannavärvavaga, mis kohandati meremuuseumi vajadusteks. Samuti hooned Raekoja 4/6 (endine raevangla) kohandati PKZ projekti järgi linnamuuseumi filiaaliks ning hooned Vana turg 6/Viru 2 kohvikuks. Hea ülevaate annab Ülo Puustaku kogutud andmed VRV poolt lõpetatud suurematest konserveerimis-, restaureerimis- ja kohandamistöödest 1971–1985.⁶³ Nagu öeldud, oli tol perioodil arhitektuurimälestiste kaitse lahutamatuks osaks saanud sidumine tänapäevase eluga. Tänu sellele kasvasid ka restauraatorite ülesanded ning vastutus. Tolleks hetkeks oli paljudele hävimisohus olnud mälestistele tekkinud valdaja ja seetõttu oli VRV-le esitatud tellimuste hulk hüppeliselt tõusnud. Siin on ka põhjus, miks ei suudetud juba ajalises mõttes täiemahulisi restaureerimistöid lõpuni viia, vaid piirduti pigem objektide konserveerimisega, sest puudusid vahendid ja võimalused põhjalikemateks uurimustöödeks. Ühe näitena võib tuua Tallinna linnamüüri, kus piirduti vaid minimaalsega. Toestati varisemisohutlikke müüre, kaeti müüripealsed püsivama kihiga, katustati ja kindlustati torne, vuugiti müüritisi. Seega pidurdati esialgu mõneks ajaks edasine lagunemine. Need abinõud parandasid oluliselt Vanalinna seisundit. Keeruline olukord oli ka talurahva puitarhitektuuri komplekses hooldamises, nimelt

⁶² Puustak, Ü. 1982. 30 aastat ehitismälestiste restaureerimisest Eesti NSV-s. Ehitus ja Arhitektuur 2.

⁶³ Vaata Lisa.

mida vanemad olid taluehitised, seda raskem oli neile tänapäevast kasutust leida, sealjuures mälestist kahjustamata. Siin tulidki mängu arhitektuurimuuseumid: Eesti Riiklik Vabaõhumuuseum; A. H. Tammsaare talumuuseum Vargamäel; S. M. Kirovi nim. Kalurikolhoosi vabaõhumuuseum Haabneemel; koguva külamuuseum Muhusaarel; Altja rannaküla Lahemaa Rahvusparkis ja Põlva talurahvamuuseum Karilatsis. 1985ndaks aastaks oli kohandamis–restaureerimistöödega ajakohased ruumid saanud 16 kooli ja muud õppeasutust, 37 administratiivasutust, 38 olmeteenindusettevõtet ning 71 kulturiasutust. Samuti oli korras hoitud sildu ja tuletorne, jaamahooneid, tuule ja vesiveskeid, kalmistuid ja kultuspaiku. ⁶⁴ Kohandamistöödega seotud restaureerimist ja uuskasutust käsitleti veel 80-ndate algupoolel kahe eraldi küsimusena. Räägiti „restaureeritud ehitiste kasutuseesmärgi valimisest“. Restaureerimistööde tellijate soovid peegeldasid „kitsaid valitseva klassi kasusid“. Ruumikasutus olid tihti vastuolus esteetilise kvaliteedi, algupärase kasutuseesmärgi ja konstruktsioonilise omapäraga.⁶⁵

Kohandamistööde idee aluseks oli arhitektuurimälestistele leida kohane tänapäevane funktsioon, mistõttu langes antud objektile tegutsevatele asutustele ka vastutus selle heakorra eest.

⁶⁴ Toms, F. 1985. Eesti arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. Ehitus ja Arhitektuur 1/2.

⁶⁵ Reskalenko, K. 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000.

6 Toorainega varustatus ja probleemid kvaliteediga

Ehitismälestiste põhilisteks ehitusmaterjalideks oli puit (taluarhitektuur; ehitiste talalae, katusekonstruktsioonid jne.), paekivi (Põhja- ja Kesk-Eesti mälestiste vundamendid, seinad, põrandad, võlvlaed, portaalid jne.), graniit (kogu vabariigis koostisosana seintes jne.), dolomiit (Lääne-Eestis ja Saaremaa ehitismälestistel kõikides põhikonstruktsioonides) ja põletatud punane savitellis (Kesk- ja Lõuna – Eestis kõikides põhikonstruktsioonides).

Nõukogude Liidus käis materjalidega varustamine limiitide alusel. Tolleaegne Plaanikomitee pani paika rahalised limiidid, mida, kui palju ja kuhu sai anda. Edasise niidiotsa võttis ülesse Varustuskomitee, kellel olid sidemed erinevate hankijatega ja ladudega, samas tooraine kvaliteeti ja selle sobivust restaureerimisega seotud spetsiifilisteks töödeks keegi ei kontrollinud. See selgus alles siis kui materjal oli kohale jõudnud. Üllatavalt paranes materjali kvaliteet siis kui VRV hakkas šefluse korras Varustuskomitee ruume ja maja remontima.

Siiski oli erandeid mõnede asutuste näol, kes aitasid kohalikke restauraatoreid vajaliku materjaliga. Näiteks „Eesti Dolomiit” aitas dolomiitplaatide ja toorikute valmistamisel, Pärnu Ehitusmaterjalide Tehas kahte tüüpi katusekivide tootmisel ja Tallinna Ehituskeraamika Tehas erikujuliste keraamiliste põrandaplaatide individuaaltellimuste täitmisel. Paekivi defitsiidist saadi lahti 1979. a., kui Harkusse rajati paekarjäär. Saetud ja hõõveldatud paeplaadi valmistamise töökoda rajati 1977. a. Rakverre. Erimõõdulist puitu varusid restauraatorid ise, töötades metsa üles, saades šeflustöid tehes, või näiteks tasuna tehtud töö eest (Ukraina orelite restaureerimise puhul, millest oli eelnevalt ka juttu). Probleemid jäid siiski suureformaadilise ja profileeritud punase savitellise varustatuse osas. Siingi pidid restauraatorid ise oma

töökoja selleks tarbeks looma.⁶⁶ Kunstialaste restaureerimistöde grupi restauraatorid teostasid ka suuremahulisi töid polükroomia ja stukkdekoori taastamisel (Tallinnas Olevimägi 12/14, Maardu mõisas jne.). Avanes võimalus ise teha ka vitraažitöid ja alates 1981. a. ka valama pronksdetaile.⁶⁷ Mis puudutab värvilise metalli saadavust, nagu näiteks vaske, mis oli sel perioodil sõjalisstrateegilise tähtsusega metall, siis seda oli Ülo Puustaku sõnul kätte saada üllatavalt kerge. Siingi oli mängus šeflusega seotud tööd. Näiteks vaske saadi Eesti Põllumajandustehnikumi ehk EPT kaudu. Samadel alustel saadi puitu Saru metsadest Võrumaal. Hiiumaaltki oleks võimalik olnud puitu hankida, kuid kuna seal toimunud suurte lahingute tõttu leidis puidus palju mürsukilde siis ei vastanud see restaureerimistödeks vajalikele nõuetele. Tsemendi suure kasutamiseni viis sundseisus olek, kuna hea kvaliteediga lupja lihtsalt ei toodetud ja kätte saadav sisaldas üldjuhul vaid 40% aktiivset lupja.⁶⁸

Seega lubivärvide kasutamine selle nigela kvaliteedi tõttu oli raskendatud, ning siin mindigi jälle kergema vastupanu teed ja kasutusele võeti „Kenitex“ või sellelaadsed kirevad värvid. Lubjavärvi probleemiks oli korralike pigmentide puudumine. „Flora“ valmistatud värvimullad selleks ei kõlvanud. Samuti oli probleemiks lubjavärvi kiire määrdumine, ehk vastuvõtlikkus väliskeskkonna mõjudele, kuid siin oli pigem süü oskamatul fassaadide plekitöödel. Lubjavärvi määrdumist võis ära hoida, kui lagunened katuseräästaid, vihmaveerenne, oskamatult paigaldatud karniisikatted parandada. Fredi Tomps arvas, et ajalooliste ehitiste välisviimistlus ei peagi oma olemuselt särama või hiilgama oma värvipuhitusega. See oleks hoonete vanust arvestades sisulises

⁶⁶ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

⁶⁷ Puustak, Ü. 1982. 30 aastat ehitismälestiste restaureerimisest Eesti NSV-s. Ehitus ja Arhitektuur 2.

⁶⁸ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

vastuolus. Peamine oleks tähelepanu alla võtta mitte väline sära vaid mälestise konstruktsioonide ja arhitektuurivormide ning detailide püsivuse tagamine. Näitena tõi ta Itaalia, kus ajaloolised ehitised on heas korras, kuigi nende seinu katab möödunud aegade paatina. Nimelt Assisi, Umbria maakonnas kasutati äsjavalminud väravamüüri ja värava lõppviimistluseks tahmavett. See kõik selleks, et saavutada sama tonaalsus ümbritseva vana hoonestusega.⁶⁹ Suurte objektide plaanivõtmisega kasvas vajadus ka materjalide järele. Materjaalne varustatus paranes seoses tulevaste Moskva Olümpiamängudega, nii üritati 1976. aasta Ministrite Nõukogu määrusega seda probleemi leevendada. ENSV Ehitusmaterjalide Tööstuse Ministeeriumit kohustati organiseerima alates 1977. a. vajaliku koguse paekivi ja katusekivide toomist Tallinna vanalinna restaureerimistöödeks. Vabariiklikul Koondisel „Eesti Kolhoosiehitus“ tuli täita tellimus piisavas koguses paeplaatide tootmise osas, mille varude eest vastutas ENSV MN Geoloogia Valitsus. Probleemiks jäi restaureeritud seinte lagumine ja pragunevad põrandaplaadid, sest murtud paas oli juhusliku kvaliteediga. 1980. aastatel alustati väikeses koguses kvaliteetse paekivi käsitsimurdmist. Kostivere kohaliku KEK-i murrus, tegutsema hakkas ka Vana-Rannamõisa tagusel paekaldal olev karjäär, kus paekivi murdmisel olid parimad tingimused.⁷⁰ Restaureerimistöödeks vajaliku materjali ja tooraine limiidipõhine jagamine raskendas oluliselt tolle perioodi tööde õigeaegset lõpule viimist. Samuti oli probleem piisava hea kvaliteediga tooraine kättesaadavuse osas, kuna paljud materjalid, mida oli vaja kasutada restaureerimistöödel olid NSV Liidus sõjalise tähtsusega. Eelpoolloetletu põhjal mindi mitmetel puhkudel kergema vastupanu teed ja näiteks puitkonstruktsioonid asendati kergekäeliselt hoopis raudbetooniga.

⁶⁹ Tomps, F. 1979. Restaureerimistöödest Tallinna vanalinnas. Ehitus ja Arhitektuur 2.

⁷⁰ Majandusmehhanism vanalinna kui kultuuriväärtuse kaitse teenistuses 1986, 41

7 Ülevaade aastatest 1975–1980

7.1 Ülevaade aastatel 1975–1980 toimunud restaureerimistöödest ja muudatustest muinsuskaitse süsteemis

1970. aastate teisel poolel kavandati vanalinnas laiaulatuslikke restaureerimistöid. Sel eesmärgil investeeriti vanalinna 25 miljonit rubla. Põhjus selliseks meeletuks finantssüstiks oli tingitud Moskva olümpiamängudega seotud Tallinnas läbiviidav regatt. Kuna plaanide teostamine vajab suurt hulka lisatööjõudu, kaasati eelseivate tööde teostamiseks lisaks VRV-le ka erinevate ministeeriumite alluvuses olevaid remondi- ja ehitusorganisatsioone. Planeeritud tööde libedamaks kulgemiseks koostati üksikasjalik programm, mis puudutas Tallinna vanalinna elanike ümberpaigutamist restaureeritavatest hoonetest. 1976. a. andis ENSV MN välja määruse nr. 450 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonete ja rajatiste regenereerimise ja heakorrastamise abinõude kohta“.⁷¹ Määruses pandi paika nimekiri objektidest, mille restaureerimine ja regenereerimine tuli kiiremas korras lõpule viia. Nendeks olid:

1. Keskaja kunstimuuseum Niguliste kirikus
2. Neitsitorni restaureerimine
3. Pirita kloostri varemete konserveerimine ja kohandamine vabaõhulavaks
4. Tarbekunstimuuseum, Aida 3
5. Toompea lossi restaureerimis- ja konserveerimistööd

⁷¹ ERA.R-1.3.2875, ENSV MN määrus nr. 450 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonete ja rajatiste regenereerimise ja heakorrastamise abinõude kohta“

Kui 1975. a. moodustasid kogu Tallinna restaureerimistööd VRV üldisest töömahust vaevalt üle kolmandiku, siis kolme aastaga kasvas tööde maht vanalinna kaitsetsoonis kolm korda. Ilmselt ei olnud sellise mahu suurenemisega arvestatud. Tööjõudluse suurendamiseks tuli luua alates 1. nov. 1976. a. Tallinna Linna Oktoobrirajooni TK Vanalinna Elamute Eksploatatsiooni Valitsuse juurde regenererimisosakond. Aastateks 1977–1980 tuli välja töötada abinõude plaan transpordivahendite liikluse järkjärguliseks piiramiseks vanalinnas. Finantsidega seotud juhtorganid muutusid sel perioodil väga heldekäeliseks ning see aitas kaasa Tallinna kiiremaks olümpialinnaks muutmisel. See tähendas ka seda, et eelpool toodud määruse täitmine ei muutunud ainult Tallinna linnavõimude, vaid kogu vabariigi ülesandeks. Määrus kohustas kõiki vabariigi ministeeriume ning asutusi, samuti Tallinnas paiknevaid ettevõtteid ja organisatsioone pöörama tähelepanu ajaloo- ja arhitektuurimälestiste üldise heakorra parandamisele⁷² Rublasajust ja rakendatud abinõudest hoolimata ei suutnud VRV oma plaaniülesandeid täita. 1977. a. oli olukord tähtsamatel töös olevatel objektidel ikkagi endine. Niguliste kirik jäi tähtjaks, 1978. aastaks lõpetamata. Jättis soovida ka vanalinna viimistlustööde kvaliteet. Arhitektuurseid detaile restaureeriti minimaalselt. Unarusse jäid fassaadide ja katuste restaureerimistööd. 1977. a. pidi remonditama 115 objekti, kuid töös olid vaid 32. Põhipuuduseks oli halb tööde organiseerimine remondiorganisatsioonide poolt ja nende killustatus. Probleem oli ka dokumentatsiooni mitte õigeaegne valmimine.⁷³

Need puudused viisidki lõpuks selleni, et 25. septembril 1978. a. ENSV Riikliku Ehituskomitee alluvuses sündis uus asutus: Kultuurimälestiste Riikliku

⁷² ERA.R-1.3.2875, ENSV MN määrus nr. 450 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonete ja rajatiste regenererimise ja heakorrastamise abinõude kohta“

⁷³ TLA, f. R-1, n.8, nr. 722: 9-10, Tallinna Linna TK otsused ja korraldused, nr. 550

Projekteerimise Instituut (KRPI). Selle uue organisatsiooni ülesandeks oli ajaloo- ja kultuurimälestiste hooldamise ning kaitsega seotud uurimis- ja projekteerimistööde tegemine ning dokumentatsiooni koostamine. KRPI sünd pidi katma kõik vajadused ehitismälestiste teaduslikuks uurimiseks, hooldamiseks, dokumenteerimiseks ja muidugi konserveerimis- ning restaureerimistööde tegemiseks. Eelkõige peeti siin silmas just Tallinna. Seega nüüdsest pidi järgitama nõuet, kus igasugusele restaureerimisele, rekonstrueerimisele jms. töödele peaks eelnema uuringud, mis tagaksid ehitisele õige lähenemise. KRPI loomisega pidi oluliselt efektiivsemaks muutuma tellijate varustamine restaureeritavate objektide projektdokumentatsiooniga, samuti uurimistöö vabariigi ehitismälestistel.⁷⁴ KRPI moodustamine andis tõuke vanalinna kaitsetsooni tervikliku regenereerimise projekti väljatöötamisele. See eeldas Tallinna vanalinna hoonestuse põhjalikku uurimist inventariseerimist ning ajaloolise ja nüüdisaegse kokku sobitamist projekteerimisel. Seega eesmärgiks sai välja töötada teaduslikmetoodiliselt õige ning optimaalne lahendus linna tänaseks ja edasiseks taaskasutamiseks tingimustel, et tema struktuur ja tema muinasväärtused ei häviks, vaid tõuseksid senisest veelgi paremini esile.⁷⁵ Kuna tegemist oli esimese omataolise projektiga, siis puudus selge ettekujutus antud projekti täiendavate uurimistööde mahust ja vaja mineva töökollektiivi suurusel. Olgugi, et projekt oli toores, võttis Ministrite Nõukogu vastu määruse nr. 769 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonete ja rajatiste regenereerimise ja heakorrastamise abinõude kohta aastatel 1981–1985“. Määrus kohustas Tallinna Linna TK ja ENSV Ehituskomiteed koostama 1. oktoobriks 1982. a. vanalinna kaitsetsooni

⁷⁴ Uuetalu, H. 1990. Arhitektuuripärandi uurimine ja projekteerimine aastail 1978-1988. Eesti Ehitismälestised.

⁷⁵ MKA, P-6096: 5, Regenereerimisettepanekuid aastateks 1983-1990.

regeneerimise projekti.⁷⁶ Antud määruse täitmise järelvalveks moodustati täitevkomitee juurde regeneerimisnõukogu, mida juhtis täitevkomitee esimehe asetäitja. KRPI võttis enda peale teadusliku uurimise ja projekteerimise. Paralleelselt temaga tegelesid projekteerimisega ka RPI „Eesti Projekt“ ja PI „Kommunaalprojekt“. Ajapikku selgus, et antud projekti koostamiseks ja ellu viimiseks oli vajadus suurema ajalise kui ka tööjõu ressursi järele. Seetõttu võeti vastu otsus regeneerimisettepanekute I järgu abinõude kohta aastateks 1983–1990, võttes aluseks reaalseid remondi- ja ehitusvõimalusi.⁷⁷ 1982. aastaks valimiski 5-köiteline „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni regeneerimise ettepanekud aastateks 1983–1990“, mille koostajateks olid R. Zobel, T. Linna, I. Kannelmäe jt. Projekti koostamisel selgus mitmeid asjaolusid, mis nõudsid ettenähtud meetodika läbivaatamist ja vajadusel ka muutmist. Näiteks vanalinnas olevate hoonete ja neid ümbritseva hoonestamata ala puudulik ehitusajalooline arheoloogiline läbiuuritus ei võimaldanud paljudel juhtudel langetada üheseid terviklikke otsuseid, mistõttu väliuurimiste võimalikud tulemused võisid tuua projektidesse mitmeid muutusi. Kuna kaubandus-, teenindus- ja tootlustusettevõtete perspektiiviplaanid olid vanalinna osas küllaltki ebamäärased siis nende konkretiseerimiseks tuli välja selgitada vanalinnas selleks otstarbeks peituvad võimalused. Kehtiv ehituspoliitika, vabanenud pindade jaotamise kord ja haldussüsteem raskendasid oluliselt regeneerimisettepanekute järjekindlat ja metoodilist realiseerimist. Esmaselt tuli välja selgitada funktsioonid, mis sobiksid ühele või teisele hoonele. Seejärel saadud tulemustele tuginedes koostada pikaajalise perspektiiviga ettepanekud vanalinna järkjärguliseks regeneerimiseks. Seega

⁷⁶ ENSV MN määrus nr. 769, 26. detsember 1980

⁷⁷ TKVA (TAMKI) IV-1/26.08 1982 Regeneerimisprojekt.

koostati kõigepealt nende vanalinnas paiknevate hoonete nimekiri, mille funktsioon ei kuulunud edaspidi muutmisele.⁷⁸

Tallinna vanalinnas aastateks 1977–1980 kavandatud laiaulatuslikud restaureerimistööd suudeti suuremalt jaolt siiski lõpule viia. Suureks tõukejõuks oli nagu öeldud Poola restauraatorite abi kui ka 25 miljoni rubla suurune finantseerimine. Sel perioodil paranes märkimisväärselt vanalinna hoonestuse ning kogu territooriumi välisilme. Tänu selle grandioosse projekti eduka läbi viimise eest, tunnustati Tallinna esimesena Nõukogude Liidu linnadest ja linnale anti 1980. aastal Hamburgi fondi FVS Euroopa kuldmedal „Ajaloolise pärandi säilitamise eest.“ Restaureerimistöde käigus oli antud paljudele arhitektuurimälestistele museaalne funktsioon. Olenemata tehtust jäi paljude hoonete tehniline seisukord ebarahuldavaks.

7.2 Poola invasioon

1974. aastal oli juba teada, et Tallinn saab Moskva Olümpiamängude raames regati korraldajaks. Seega kasvas restaureerimistöde maht ja töökäte puudus Tallinna vanalinna restaureerimistöodel. See tingis omakorda Poola restauraatorite kaasamise vanalinna mälestiste korrastamisele. Tollane Tallinna linna peaarhitekt Dmitri Bruns, kes kureeris Tallinna ja Moskva vahet, tõstatas seal olles antud küsimuse päevakorda, kuna otsekontakte Poolaga ei tohtinud ilma Moskva nõusolekuta olla. Nii võttiski plaanikomitee ühendust asutusega „Союзвнешстройимпорт“, mis tegeles just väliskontaktide loomisega ehitusvallas. Sealtkaudu võeti ühendust Poola ehitusfirmaga „Budimex“ ja seeläbi ka restaureerimisfirma PKZ-ga.⁷⁹

⁷⁸ TKVA (TAMKI), Regenerereerimisprojekt 1981-1982

⁷⁹ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

Põhjuseid, miks just Poola restauraatoreid vanalinna restaureerimistöödele kaasati oli mitmeid:

Esiteks Eesti ja Poola restauraatorite tihedad tööalased sidemed. Poola restauraatorid olid saanud väga hea kooli oma maa mälestiste restaureerimisel sõjajärgseil aastail. Näitena võib tuua restaureeritud Varssavi vanalinn, Gdansk, Wroclaw jne. Nad on töötanud nii Saksamaal, Prantsusmaal, Inglismaal, Kanadas, Ameerika Ühendriikides jm. Esmakordselt alustasid nad tööd Nõukogude Liidus ja seda just Tallinnas. Viimane kuid mitte kõige vähemtähtis põhjus oli Poola nn. riigivõlg NSVL–u ees ja see oli hea võimalus poolakate jaoks seda taaka vähendada.

1976. a. sõitsid Tallinna linna TK esindaja Juhannes Lepp (esimene ja viimane linnaisa, kes teadis Puustaku sõnul Tallinna vanalinna iga tagahoovi), VRV juhataja Ülo Puustak, TAMKI juhataja Rasmus Kangropool ja veel mõned Moskva poolse „Союзвнешстройимпорт“ esindajad Poola. Külastati Krakovit, Varssavit ja teisi linnu, mis olid sõjapurustustest taastatud. Koheselt mingeid lepinguid veel ei tehtud. Alles siis kui Poola esindajad eesotsas Varssavi restaureerimiskeskuse peadirektori Tadeuz Polakiga 1977. aastal Tallinnasse saabusid, korraldati mitmepäevaseid koosistumisi lepete saavutamiseks.⁸⁰ Ülo Puustak nägi esimest korda kuidas käib nn. läänelik kauplemine Moskva ja Poola esindajate vahel sotsialistlikus võtmes. Eelsoojendus tehti Pirita Kosel asunud linnavalitsusele kuulunud villas, kus viina ja sauna aurude sees istudes käis sõbralik lõõpimine finantside teemal. Pärast sauna toimus piljardimäng, ühel pool poolakad ja teisel pool Moskva esindajad. „Lepiti“ kokku, et iga venelaste võiduga võetakse lõplikust lepingust üks miljon rubla maha ja

⁸⁰ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

vastupidi. Järgmisel päeval kui istuti maha Tallinnas Lai t. 29 asuvasse Arhitektide Liidu saali, muutus jutt juba tõsisemaks. Hakkas kauplemine. Ühelt poolt öeldi 15 miljonit, teiselt poolt pakuti 8. Nii käis kauplemine kuni jõuti mõlemat poolt rahuldava 12 miljoni rublani. Kusjuures lepe tehti suusõnaliselt.⁸¹

Samal kohtumisel lepiti kokku kolme mälestise restaureerimises Poola restauraatorite (PKZ) poolt. Nõusolek anti ka Nigulistes toimuvatel töödel abiks olemises, eelkõige vitraažakende valmistamisel ja eksponaatide restaureerimisel.

Nendeks mälestisteks olid:

- 1) Suure Rannavärava suurtükitorin „Paks Margareeta“ (kohaldamine meremuuseumiks)
- 2) Vana turg 6 ja Viru tn 2 15. saj. Elamute kohandamine kohvikuks „Gnoom“.
- 3) Raekoja tn. 6 asuv raevangla ja selle kõrval asuv vanglaülema elamu (maja nr. 4) kohandamine Tallinna Linnamuuseumi filiaaliks.⁸²

⁸¹ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

⁸² Tomps, F. 1979. Restaureerimistööst Tallinna vanalinnas. Ehitus ja Arhitektuur 2.

„Paks Margareeta“

Foto 3 "Paks Margareeta" ülevõtted enne restaureerimist.

Ulatuslikke töid nõudis Suure Rannavärava eesvärava külgtorni Paksu Margareeta kohandamine Meremuuseumiks. Kunagisest massiivsest ja võimsast tornist olid alles vaid kuni 6 m paksused laskeavadega müürid, mis konserveeriti ja osaliselt restaureeriti.

Foto 4 "Paks Margareeta" ülevõtted enne restaureerimist.

„Paks Margareeta“ äratas kohe Poola restauraatorite huvi. Eesmärgiks oli olemasoleva mälestise maksimaalne säilitamine ja vahelagede ehitamine nende algsetesse asukohtadesse. Koostatud projekt nägi ette ekspositsioonisaalide paigutamise torni korrustele. Kõik muuseumile vajalikud oli planeeritud peatornist väljapoole. Kuna torni sisemuse ajalooteaduslikult põhjendatud ennistamiseks polnud piisavalt andmeid, siis jaotati torni siseruum raudbetoonvahelagedega sektoriteks ning kandvaks jõuks sai võimas kesksammas, mille ümber pöördus korruseid ühendav trepp. Projektlahendus ei likvideerinud torni hilisemaid rekonstruktsioone, millel oli tolleks hetkeks samuti ajalooline väärtus. Edasise töö käigus oli mõte taastada ka kooniline kivikatud, kuid see jäi realiseerimata. Muuseumi kasulikuks pinnaks kujunes 1200 ruutmeetrit. Projekti autoriks oli arhitekt. E. Tusiacki ning objekt valmis 1980. a.⁸³

⁸³ Böckler, T. 1990, Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. Eesti ehitismälestised.

Kohvik „Gnoom“

Foto 5 Vana turg 6 aastal 1976. a.

Foto 6 Kohvik „Gnoom“ aastal 1980. a.

Samal aastal avas ukseid ka kohvik „Gnoom“. Kohvik oli kavandatud kahte hoonesse – Vana turg 6 ja Viru 2. Mõlemad hooned olid 15. sajandi linnaarhitektuuri ilmekad näited ning moodustasid tegelikult ühe hoonekinnistu. Projektlahenduse koostasid Gdanski restauraatorid. Eesmärgiks oli kohviku laiendamine läbi kolme korruse. Projekterijale oli nii suure kohviku lahenduste leidmine antud asukohas äärmiselt keeruline just tehnoloogiaprobleemide tõttu.

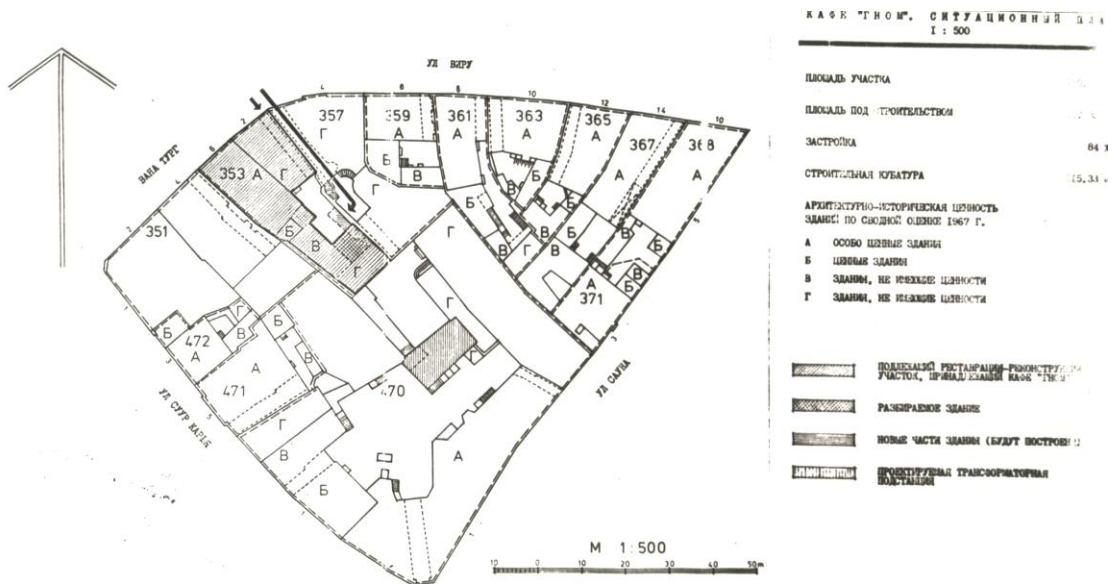

Foto 7 Vana Turg 6 krundi plaan aastast 1965. a.

Krunt oli kitsas ning sügavusse eenduv. Hoovi poolne veel kitsam hoone lõppes veidi laiema hoovimajaga. Projektis oli külalistesaalid asetatud hoonete tänavapoolsesse ossa ja abiruumid hoone hooviossa ning kõrgematele korrustele. Saale oli kokku 7 ja see võimaldas kavandada igasse saali erineva miljöö. Projekt nägi ette Vana turg 6 hoone fassaadi restaureerimise keskaegsel kujul, Viru t. 2 asuva hoone puhul aga säilitatakse klassitsistlik lahendus. Projekti autoriks oli arhitekt A. Mazur.⁸⁴

⁸⁴ Tomps, F. 1979. Restaureerimistööst Tallinna vanalinnas. Ehitus ja Arhitektuur 2.

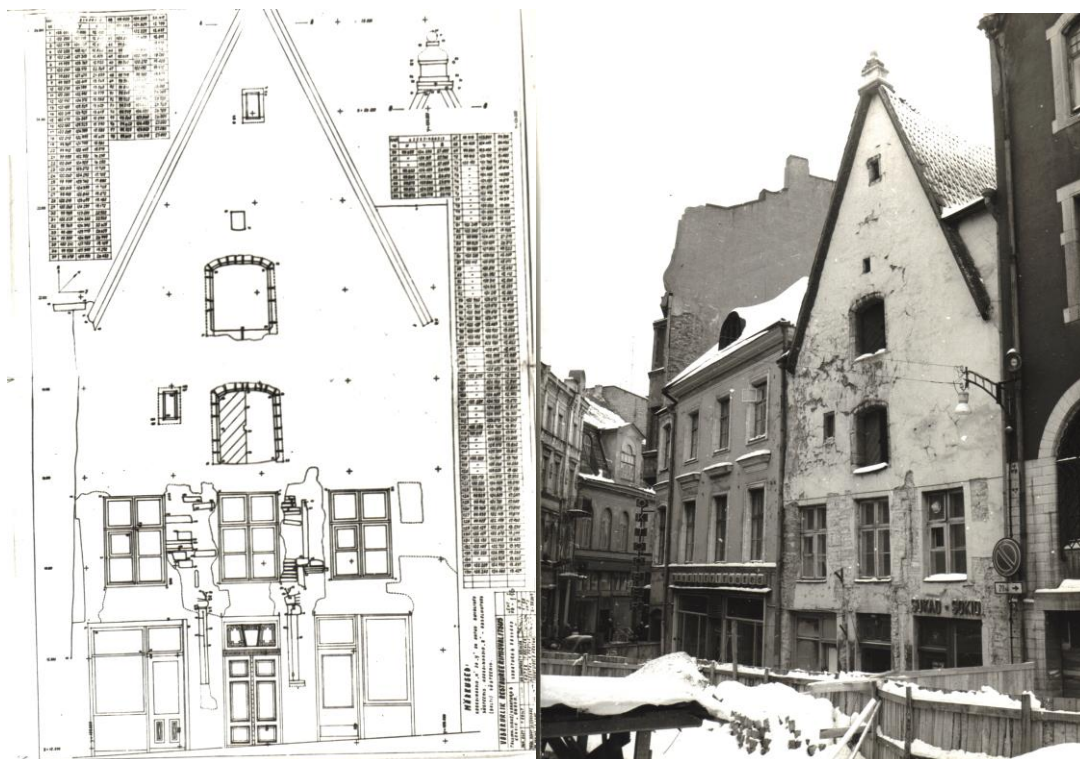

Foto 8 Vana Turg 6 maja fassaadiuringute kaart. Foto 9 Vana Turg 6 maja fassaadiuringud 1965. a.

Poolakate lõplik projekt ja sellega kaasnenud lõpplahend ei vastanud kahjuks Tallinna traditsioonidele. Elamu algne funktsionaalne skeem oli rikutud ning pigem lähtuti kohviku nõutavatest tehnilistest lahendustest. Mitmeid huvipakkuvaid ruume läks kaduma, vähenes ka kohvikusaalide üldpind. Järeldati, et edaspidi tuleb toitlustusettevõtete puhul otsida teid tehnoloogia lihtsustamiseks.⁸⁵

Boris Duboviku sõnul oli „Gnoomi“ restaureerimisel lähtutud mitte lääne kultuuriruumist vaid kasutati fantaasiat mille mõjud asusid kuskil Lähis-Idas. Näitena tõi ta „Gnoomi“ väliskse kujunduse, milliseid tegelikult siinmail ei eksisteerinudki.

⁸⁵ Böckler, T. 1990, Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. Eesti ehitusmälestised.

Samas ei saanud midagi halba öelda Poola restauraatorite töökultuuri kohta. Nimelt kui kohaliku ehitustrusti töölistel võis tööpäeva lõpus kellu õhku rippuma jääda siis poolakate objektidel oli kõik tööriistad puhtaks pestud ja tööruumid tantsusaalina säravad. Küsimuse peale, kas poolakate töökultuur ka kohalikele töölistele külge hakkas, siis Duboviku sõnul oli kahjuks mõju pigem vastupidine.⁸⁶

Raevangla

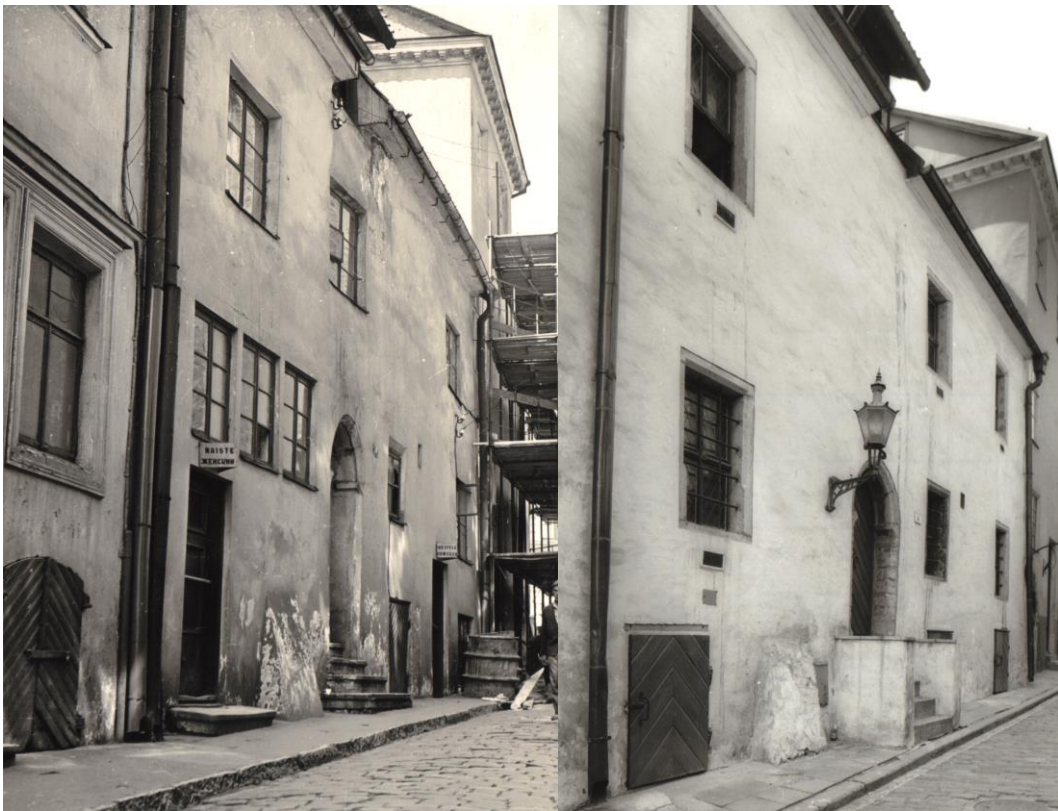

Foto 10 Raekoja t. 4 aastal 1964. a.

Foto 11 Raekoja t. 4 aastast 1986. a.

1980. aastaks restaureeriti PKZ restauraatorite poolt ka Raekoja t. 4/6 asuv endine raevangla ja sellega külgnev elamu. Võrreldes eelmiste objektidega oli raevangla restaureerimine küllaltki väiksemahiline. Projektlahendusel oli püüd maksimaalse

⁸⁶ Dubovik, B. Intervjuu, 30. november 2007. lindistus töö autori valduses

restaureerimise poole, siiski pidi järele andma tänapäevastele nõudmistele, mida põhjustasid tuletõrjeväljapääsud, sanitaarsõlmed jne. Plaanilahendus andis endast välja 18 eri suurusega ruumi, mille kogupindalaks 615 ruutmeetrit. Antud objektile ei tehtud suuri ehituslikke ümberkorraldusi ning hoonest sai Tallinna Linnamuuseumi filiaal, kus peamiseks eksponaadiks on ajalooline arhitektuur ise. Projekti koostasid Wrocławis restauraatorid ja autoriks oli arhitekt A. Kaminski.⁸⁷

Poolakate abistav käsi oli mängus ka teistelgi objektidel. Paremini õnnestunud lõpplahenduse sai keskaegse elamu Kuninga tn. 6, mis restaureeriti ja kohaldati Laste Loomingu majaks. Seesinane objekt valmis 1983. aastal ning selles 15. sajandi keskpaigast pärinevas käsitöölise elamus oli kenasti välja toodud palju säilitamist vääriavaid detaile ja sealjuures oli gootika ja baroki konstruktsioonide kooskõla harmooniliselt välja kukkunud. Uut funktsiooni kandev elamu oli säilitanud oma miljöörikkuse ja samas kandes endas keskaegset ehitusajaloolist informatsiooni.⁸⁸

Probleemiks kujunes plaanimajanduse jäik hoiak ja tähtaegade kiire lähenemine, samuti rahvusvahelistest lepingutest kinni pidamine, mistõttu läks kaduma palju huvitavat ja väärtuslikku informatsiooni eelpooltoodud objektidel. Boris Dubovik meenutas, kuidas ta veel viimaseid minuteid üritas innukaid poolakaid tagasi hoida, et dokumenteerida enda tarbeks objektidelt leitud konstruktsiooni fragmente ja ehitusajaloolise väärtusega teavet, mis hetk hiljem tsemendi alla mattus.⁸⁹

⁸⁷ Böckler, T. 1990, Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. Eesti ehitismälestised.

⁸⁸ Böckler, T. 1990, Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. Eesti ehitismälestised.

⁸⁹ Dubovik, B. Intervjuu, 30. november 2007. lüüdistus töö autori valduses

8 Ülevaade aastatest 1980–1985

8.1 Ülevaade aastatel 1980–1985 toimunud restaureerimistöödest ja muudatustest muinsuskaitse süsteemis

Vanalinna päevade ajal peetavad, juba traditsiooniks muutunud teaduslikud konverentsid elavdasid arhitektide, kunstiteadlaste ja ajaloolaste huvi vanalinna toimuva vastu. See võimaldas muinsuskaitse huvilistel arutleda mälestiste kaitse ja restaureerimistegevuse uute suundade ja mõtteeviiside ning selle tegevusega kaasnevate probleemide üle. 1983. a. toimus diskussiooninõupidamine „Regeneereerimine – Tallinna vanalinna kaitse praktika“. Leiti, et Tallinna vanalinna formulatsioon oli lootusetult vananenud. Tallinna ajaloo kohta ilmunud uuskäsitluste valguses tuli ka Tallinna vanalinna problemaatika juures lähtuda linna terviklikust ajaloolisest territoriaalfunktsionaalsest kompleksist.⁹⁰ Murettekitavaks probleemiks oli elavnenud uusehitustegevus kui ka tulevaste kapitaalsete projektide ettevalmistamine vanalinna kaitsetsoonis. I. Kannelmäe tõi näiteks 1982. a. alustatud Vana-Tooma tn. suursöökla ehitamist, mille käigus hävitati selle alla jäänud 6-e ajaloolise kinnistu ehitusarheoloogilise materjali. Samuti oli hakatud taaselustama kunagist ideed ehitada Harju tänava lääneküljele kunstimuuseum ja näitusegalerii.⁹¹ Vanalinna elulisele keskkonnale mõjus halvasti ka elanike äravool, mille üheks põhjuseks oli büroohonete puudus kesklinnas ja elamufondi kapitaalremondi äärmiselt väike maht. R. Kangropool pidas esmaülesanneteks vanalinna elamisprobleemi lahendamist. Optimaalse elanike arvu, vajaliku elamispinna ja selle rekonstrueerimise võimaluste

⁹⁰ Zobel, R. 1984. Ajaloolise Tallinna mõistest. Regeneereerimine – Tallinna vanalinna kaitse praktika.

⁹¹ Kannelmäe, I. 1984. Linnaehituslikest probleemidest Tallinna ajaloolises keskses.

väljaselgitamist ning tuletõrje-, sanitaar- ja teiste vältimatute normide rakendamise võimaluste ja korra väljaselgitamist.⁹²

1970. aastate lõpus algas restaureerimistegevuses uus etapp, mille esmaseks eesmärgiks seati tööde komplekssus. See tõi endaga kaasa hulgaliselt metoodilisi probleeme, sealjuures otseselt interjööriiga seonduvalt. Küsimus oli selles, missugused interjööri osad olid ajas kestmad, kas kujunduse arhitektuuriga seotud osad või sisustus.⁹³ Nii lähtutigi nn. historismiprintsiibist. Näiteks Netisitorni ja muude tol perioodil restaureeritud ja kohvikuteks kohandatud ehitiste interjööris taheti edasi anda ka vastava ajastu hõngu.

Selleks ajavahemikuks kavandatavate restaureerimistöode aluseks oli endiselt direktiivorganite sellekohased määrused ja linna täitevkomitee poolt kinnitatud restaureerimistöode plaanid. Täitevkomitee otsusega nr. 79, 27. märtsil 1981. a. kinnitati „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonete ja rajatiste regenererimise ja heakorrastamise plaan-graafik“ XI viisaastakuks.⁹⁴

- 1) Niguliste muuseum-kontserdisaal
- 2) Administratiivruumid Linnuse 3/5
- 3) Kohvik „Maiasmokk“, Pikk tn. 16
- 4) Vöörastemaja „Toome“ Rataskaevu 7
- 5) Toompea kvartali 42/43 kompleksregenererimine

⁹² Kangrool, R. 1984. Tallinna vanalinna ehitusloolisest väärtusest ja selle kaitsest.

⁹³ Kodres, K. 1990, Interjööriajaloo uurimisest Eestis. Eesti Ehitusmälestised.

⁹⁴ TAMKI, regenererimisprojekt 1981-1982

6) Kohvik Vana-Tooma tänaval

Kõik need objektid olid töömahukad ning aasta jooksul võis vanalinna kaitsetsooni piires paiknevatel ehitistel töötada keskmiselt 30 erinevat ehitus organisatsiooni. Selline hajutatud põhjustas tööjõu ja vahendite killustatuse ja raskendas kvaliteedikontrolli. Enamuse töid teostas VRV, Tallinna Remondi- ja Ehituse Trusti koos remondi- ja ehitusvalitsust, Haljastuse REV, ENSV Teenindusministeeriumi REV ning Poola ehitus-restaureerimise organisatsioonid.

1981. a. alustasid Poola Ehitusmälestiste Konserveerimise Töökoja (PKZ) restauraatorid töid Vanaturu kael 3/Raekoja plats 18.

Foto 12 Vanaturu kael 3 aastal 1964. a.

Foto 13 Vanaturu kael 3 aastal 1978. a.

Foto 14 Vanaturu kael 6 portaal 1970. a.

Foto 15 Vanaturu kael 6 portaal 1984. a.

Projekt valmis KRPI arhitektide T. Böckleri ja A. Evarti käe all. Restaureeritud hoonetekompleks anti Tallinnale üle 1984. a. vanalinna päevade ajaks. Linna juhtkond otsustas, et Tallinna Turismiklubi ei saa oma kasutusse kogu objekti keldrist katuseni. Need ruumid, mis juba keskajal olid määratud kaubandusele, pidid jääma selleks ka tänapäeval.⁹⁵ Matkamajast sai ka näituste, kontsertide, konverentside ja teiste ühiskondlike ürituste meeliskoht. Matkamaja interjäär kujundati samuti ajastule vastavaks. Kuna selline suur kompleks ühendas endas mitmenäolisi ruume, alustades vanast viljahoidlast, kuni renessanss- barokkportaalidega *dornsest*, siis võis öelda, et nende ruumide kompleksne ühendamise õnnestus hästi. Kriitika alla sattus vaid

⁹⁵ Kuuskeamaa, J. 1986, Matkamaja. Ehitusajalooline ülevaade.

kontserdiruumiks kohandatud viilualune saal, kus vana paekivist müüritise eksponeerimine koos katuse raudbetoonist tugikonstruktsioonidega on sobimatu.⁹⁶ Sellegi objekti puhul oli kriitiliseks momendiks tähtaegade peale surumine. Hooneid puudutavad konstruktsiooni projektid, mis koosnesid ca 55 joonisest, pidid valmima vaid 1,5 kuuga. Hoones üritati maksimaalselt säilitada vanu konstruktsioone. Siingi ei saadud läbi ilma raudbetooni ja terastoestusega, kuna näiteks mantelkorstna tugisammas oli oma 15 cm võrra *diele* poole viltu vajunud ning puitsillused kõverdunud, murdes lahti omavahelise tappühenduse. Mantelkorstna sambale toetuvad seinad tõmmati kokku latt–terasest ankrute abil. Viltune sammas demonteeriti ja laoti uuesti üles vertikaalselt. Enne restaureerimist oli vestibüül vaheseintega väiksemateks ruumideks jaotatud. Puittalad olid osalt vineerist ripplaega varjatud ja osa lage oli korduvalt valgendatud. Mitmeid toestuse eesmärgil olevad talad olid mädanenud ja vajasis uuendamist. Dörnse vahelae puittalad oli tahatud puidust ja maalingutega kaetud. Et seda eksponeerida, tuli ehitada talade peale uus monoliitraudbetoonist vahelagi. Raekoja poolne fassaad oli väga halvas olukorras. Seinosa uuendati koormuste ajutise ülekandmise teel. Pärast fassaadi parandamist ja täiendavat ankurdamist taastati viilu algne kõrgus. Uus kinnine raamkonstruktsioon ehitati raudbetoonist.⁹⁷

PKZ käe all restaureeriti ka elamud Dunkri tn. 4 ja Dunkri tn. 6. Viimane oli paljude ümberehitustega moonutatud keskaegne elamu, mille algne arhitektuur oli säilinud fragmentaalselt. Antud objekt kujundati esinduslikuks restoraniks, kus leidsid oma koha ka keskaegsed ehituslikud fragmendid, ilmestamaks interjööri. Poola teise restaureerijate grupi firma „Budimex“ –i poolt teostati töid elamu Lühike Jalg 3, mis

⁹⁶ Kodres, K. 1990, Interjööriajaloo uurimisest Eestis. Eesti Ehitusmälestised.

⁹⁷ Ränd, S. 1990, KRPI konstruktorite töömailt. Eesti Ehitusmälestised.

oli enne tööde alustamist väga halvas olukorras. Vanimad keldrimüürid pärinevad ilmselt 14. sajandist, välisilme 18.–19. sajandist. Kapitaalremondiga aastatel 1981–1983 kohandati hoone Adamson–Ericu muuseumiks. Uus ruumijaotus arvestas põhiseinu, fassaadiarhitektuur lähtus barokkstiilist. Eksponeeritud konstruktsioonidest oli märkimisväärsed kivist kaarportaal I korrusel ja ümarsammas keldris. Hoovi ehitati keldritrepikoda.

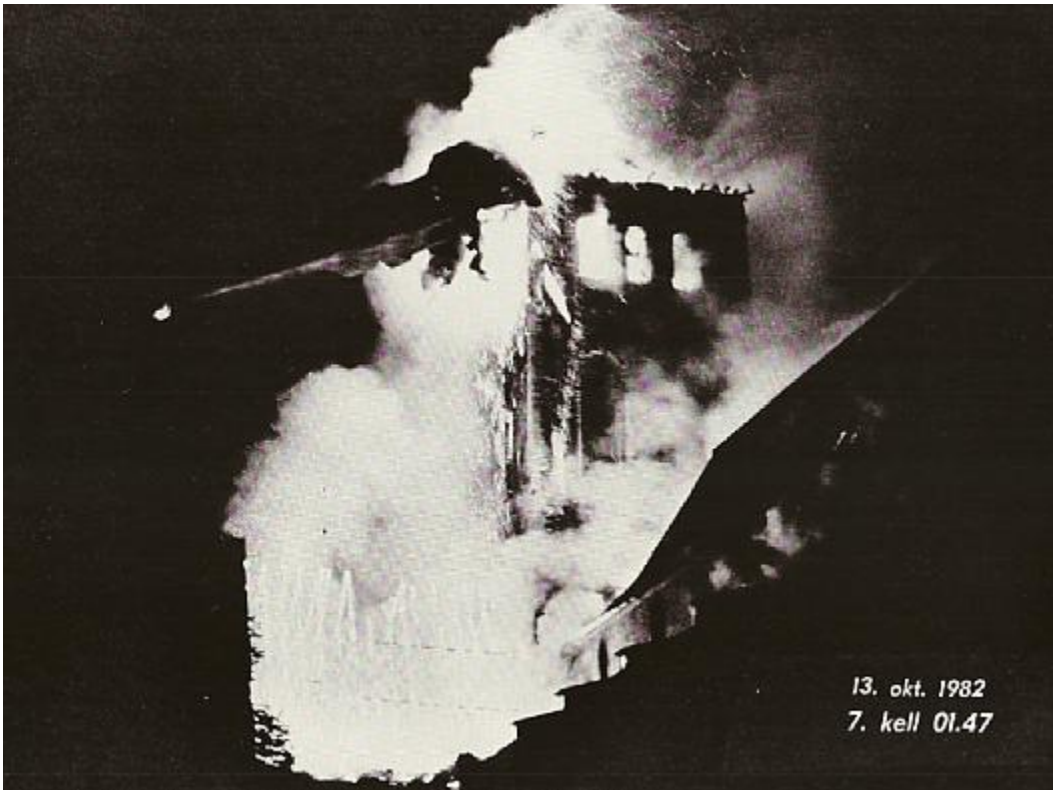

Foto 16 Niguliste põlemine 1982. a.

1982. aasta 13. oktoobril toimus Niguliste tornikiivri ja katuse põleng, mistõttu kogu torni konstruktsioon praktiliselt hävis ja deformeerus.

See õnnetusjuhtum tekitas mitmeid küsimusi: miks? kes? ja kuidas? Samuti sai õnnetus saatuslikuks KRPI juhatajale Ülo Puustakule, kes pidi aru andma kõrgemal seisvatele instantsidele ja seeläbi kaotas ka oma koha. Siiski jäi ta järgnevaid restaureerimistöid Nigulistes juhatama.

Foto 17 Niguliste pärast põlengut 1982. a.

Foto 18 Niguliste tornikiivri taastamine 1983. a.

Intervjuul rääkis Puustak, et juhtunu ümber oli palju segadust ja erinevaid versioone õnnetuse põhjustest. Küll nägi keegi kirjanike majast samal ööl musti autosid kiriku juures seisvat, küll räägiti lõhkeseadeldisest, mille mingit osa olevat Ülo Puustakule isegi näidatud, kuid saladuslikul kombel see ka kadus, nii füüsiliselt kui ka aruannetest. Üks huvitav tähelepanek oli seotud Puustaku sõnul tema lauakalendriga.

Nimelt oli eelmine päev kalendris, mis puudutas Lenini kirjutise „Mis teha.“ ilmumise aastapäeva ja põlengule järgmisel päeval oli kalendris Lenini teose „Kas Bolševikud püsivad võimul.“ ilmumise tähtpäev. Samal ajal olid Tallinna kogunenud ka

liiduvabariikide parteikomiteede ideoloogiasekretärid Rein Ristlaanega eesotsas. Seega arvati, et tegu võis olla ka provokatsiooniga, kas seestpoolt või siis läänest.⁹⁸

Foto 19 Niguliste tornikiivri ehitamine 1975. a. Foto 20 Niguliste aastal 1984. a.

Seoses õnnetusega tekkis keeruline tehniline probleem, kas tornikiiver on stabiilne. Lähem uurimine ei tulnud veel kõne alla, kuna kiviastmetega keerdtrepp oli varisenud ning seetõttu tuli torni vaadelda ja pildistada helikopterilt, mis ei andnud koheseid vastuseid. Avariolukorra likvideerimiseks kaasati Eesti juhtivad teraskonstruktsioonide tundjad: TPI professorid H. Laul, J. Aare ja V. Kulbach, samas pöörduti ka Leningradi spetsialistide poole.

Tulekahju tagajärgede likvideerimine tõi endaga kaasa üldrahvaliku ürituse hõngu. Paljud ministriumid ja organisatsioonid olid valmis oma abi pakkuma. 1.

⁹⁸ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

veebruariks 1983 tegi RPI „Lenprojektkonstruktsija“ tornikiivri uue projekti. 8. detsembril tõsteti samase projekti järgi valmistatud kandekarkassi viimane lüli kohale. Tornikiivri puitosade projekteerimisel osalesid kõik KRPI ehituskonstruktorid ja antud töö valmis rekordilise kiirusega. 1984.a. sügiseks lõpetati tornikiivri puitroopide paigaldamine ning tornikiivri plekiga katmine.⁹⁹ Erinevalt varasemast plekk-kattest, kaeti pikihoone katus nüüd munknunn kividega, mis lähendas Niguliste välisilmet ajaloolisele tõepärale.¹⁰⁰ Pärast tornifassaadide krohvimistöid avas Niguliste muuseum-kontserdisaal 1984. aasta 26. oktoobril oma ukse. Nigulisteski leidub Poola restauraatorite töö jälgi, eelkõige 6 vappepitaafi puhul, mille restaureerimisel lähtuti poolakate enda nägemusest.

Foto 21 Vappepitaafid Nigulistes 1988.a.

⁹⁹ Buldas, V. 1990. Niguliste tornikiivri ennistamine. Eesti ehitusmälestised.

¹⁰⁰ Lumiste, M. 1985. Niguliste kirik. Ehituskunsti ajalooline ülevaade. Tallinn.

Tänapäeva seisukohalt oleks antud tööde teostamine sellise lõpplaheduseni mõeldamatud. Kui nende vappepitaafide puhul on näha ilmselget rekonstrueerimise ja fantaasia vaimus lähenemist, siis tänapäeval oleks piirdutud vaid minimaalsega, rääkimata värv- ja kullatiskatte taastamisest „algsele“ kujule. Boris Dubovik arvas, et antud vappide puhul üritati katseeksitusmeetodil taastada „prooviks“, milline võis välja näha algne välimus. Samas Dubovik ei pidanud neid töid halbadeks, pigem on nad piltlikuks näiteks tolle kümnendi suundadest.¹⁰¹

1985. a. valmis Dunkri tn. 5 restoran „Raeköök“. Ulatuslikud tööd viidi läbi ka Rütli tn. 10 ja endisest relvakojust kujundati arheoloogiakeskus. Samal aastal valmis TAMKI hilisema nimetusega Tallinna Kultuuriväärtuste Ameti tarbeks kohandatud ja restaureeritud keskaegse käsitöölise elamu Raekoja plats 12. Maja vanimad müüristikud olid pärit 14. sajandist ning selles oli säilinud hulk tüüpilisi detaile, mis Poola restauraatorite abil välja toodi ja restaureeriti. Tööde käigus päevavalgele tulnud voolitud profiilidega palklagi on vanalinnas üks vanemaid ja unikaalsemaid puitkonstruktsioone. Majas leiduvad laemaalingudki on oma nüansirikkuse poole pealt ühed huvitavamad. Poola restauraatorite tegevus jätkus Tallinna ehitismälestistel ka 1980. aastate teisel poolel. 1987. a. tegutsesid nad 13 objektil: Lühike Jalg 9, Müürivahe 50, Rataskaevu 28, Raekoja 8, 10, 12/Vanaturg 1, Rataskaevu 38/44, Tolli 4, Vana-Tooma 4/6, Pirita tee 74/76, Pikk 24/26, Pühavaimu 9, Lai 28/30 jne. Sel perioodil kujunes välja põhimõte, mis vältis suuremahulisi rekonstruktsioone ja ajaloolise arhitektuuri jäljendamist. Vanu vorme oli ennistatud ainult üksikasjus ja juhul, kui selleks oli piisavalt argumente.¹⁰²

¹⁰¹ Dubovik, B. Intervjuu, 30. november 2007. lindistus töö autori valduses

¹⁰² Kangropool, R. 1990, Tallinna vanalinna regenererimisest. Eesti Ehitismälestised.

Nagu praktika näitas, sai enamikku ehitismälestistest kohandada õigesti valitud uuele ülesandele olemasolevat arhitektuuri oluliselt kahjustamata. Esmajoones kehtis see museaalse ja teiste ühiskondlike kasutusviiside suhtes. 1980. a. valmis Aida tn. 3 paiknev 17. sajandist pärit suur aidahoone, mis kohandati Tarbekunstimuuseumiks (arh. A. Buldas, kunstiajaloolane V. Raam). Selle kõik kolm korrust, kasutati ära ekspositsioonisaalidena. Säilitades aidakorruused terviklikult, paigutati uus trepikoda vähemväärtuslikku naaberhoonesse.¹⁰³

8.2 Arhitektuurimälestiste detailide inventariseerimine

Tallinn on rikas mitte üksnes ehitismälestiste poolest, vaid sama rikkust täiendavad mitmed arhitektuurid väikevormid ja detailid. TAMKI poolt töötati välja põhimõtted, kuidas talitada väärtustega, mis ehitise muutunud otstarbe tõttu olid kaotanud antud kohas mõtte. Nende alusel kinnitati Tallinna Linna RSN TK otsusega nr. 227 juhend Tallinnas paiknevates ehitismälestistes ja vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonetes leiduvate arhitektuursete väikevormide ning detailide säilitamise ja eksponeerimise kohta. Juhendist lähtuvalt tulid kõik ehitusajaloolise väärtusega arhitektuursete pisidetailid (raidkivid, sepised, stukkdekoorigid, kapid, ukсед jne.) hoone valdaja poolt inventariseerimise ankeedis arvele võtta ja vastavates kaitse- ja üürilepingutes fikseerida. Inventariseerimise ankeet telliti KRPI-lt. Algul kasutati andmete talletamiseks perfokaarte, mille arvestusliku tarkvara arendajaks oli Ülo Puustaku sõnul Pikal tänaval asunud eksperimentaalkombinaat „Bit“. Selline ankeedi kasutamine oli Nõukogude Liidus ainulaadne, mistõttu paljudest liiduvabariikidest käidi kohal, et oma silmaga asja kaeda ja ehk leida võimalus endalegi sarnane

¹⁰³ Kangropool, R. 1990, Tallinna vanalinna regenereerimisest. Eesti Ehitismälestised.

ülevaatlik inventariseerimissüsteem luua. Näitena tõi Puustak Kesk–Aasia vabariikidest „Kasprojektrestart“ esindajate maabumise Eesti randa. Kuna nemadki tahtsid uuendusmeelsed olla, siis tellisid endale samuti perfokaarte¹⁰⁴, kuid kui lõpuks nad oma ettemääratud limiidi kätte said ja Eestisse tulid õppust saama vajusid nende näod pikaks kuna siin olid juba arvutid kasutuses.¹⁰⁵

Arhitektuurimälestiste automatiseeritud andmepanga loomise vajadus tekkis 1983. a. Selleks ajaks olid valminud uued passid enamikule Eesti arhitektuurimälestistele. Neid oli kokku ca 1000. Passidesse kantud suur hulk andmeid andis küll ülevaate arhitektuurimälestistest, kuid selekteeritud info kättesaamine nõudis ikkagi veel suurt ajalist kulu. Seega töötasid J. Tamm KRPI–st ja J. Kristal Ehituskomitee Arvutuskeskusest välja esialgse mudeli infopanga ja päringute süsteemi koostamiseks. 1983. aasta lõpus toimus Tallinnas kultuurimälestiste ja muuseumiväärtuste restaureerimise 2. töögrupi istung teemal „Kultuurimälestistearvelduse meetodid ja tehnika“, kus demonstreeriti ka süsteemi tööd. Arvutisse oli sisestatud 30 arhitektuurimälestise põhiinfo ning vastavalt vajadusele võis kuvari ekraanil tutvuda vajalike andmetega. Siingi oli Eesti esirinnas arvestades teiste liiduvabariikide tasemega. Ülo Puustaku sõnul oli isegi plaan luua üleliiduline andmesidevõrk mis ulatuks ka teistesse sotsriikidesse, et sedasi parandada päringute kiirust, mis seotud mälestistega eri piirkondades, kuid paraku jäi selle teostus soiku.¹⁰⁶

Seega restaureerimistöõde käigus täiendavalt leitud detailid tuli inventariseerida ja pärast korrastamist eksponeerida reeglina nende leiukohtadel. Arhitektuursete

¹⁰⁴ Vaata Lisa.

¹⁰⁵ Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses

¹⁰⁶ Vali, J. 1990. Arhitektuurimälestiste andmepank. Eesti Ehitismälestised.

väikevormide säilitamise ja eksponeerimise eest vastutasid eksploatatsioonis olevates hoonetes nende valdajad, remondi- ja restaureerimistöde käigus avastatute eest peatöövõtja, teaduslike või tehniliste uuringute käigus leitud eest töid teostav organisatsioon.¹⁰⁷

8.3 Vanalinna kui elukeskkonna säilitamine

Vanalinna arengu kontseptsioonis nähti ette, et suurt arhitektuuris-ajaloolist väärtust omavad elumajad, kus ei olnud võimalik tavakodanikele luua elamiseks vajalikke mugavusi ilma, et arhitektuur oleks kannatada saanud, tuli kohandada ühiskondlikeks vajadusteks ja seeläbi tagada arhitektuursete väärtuste säilitamine. Seda just seetõttu, et asutustel oli ka kõrgendatud kohustus oma töökeskkonna ja ruumide eest heaperemehelikku hoolt kanda. Siiski oli mõeldamatu vanalinn ainult asutuste ja organisatsioonidega üle külvata, vaid eesmärk oli hoida vanalinnas ka tavakodanikele mõeldud normaalset elukeskkonda. Sel eesmärgil kavandati arhitektuuriliselt vähemväärtuslike elamute moderniseerimist korterelamuteks. Linnaosa, mis on olnud tallinlastele koduks, pidi selleks jääma ka edaspidi. 1982. aastal tellis TAMKI KRPI-lt regenereerimisprojekti I järgu, mille ülesandeks oli leida tulemuslik lahendus elamisprobleemile vanalinnas.¹⁰⁸ Tuli uurida hoonete tüpoloogiat, tänapäevaseid elamistingimusi, teha ettepanekuid hoonete kasutamiseks elamufondina ja määrata ära elanike optimaalne arv kaitsetsoonis. 1983. a. esitati TAMKI-le läbivaatamiseks Tallinna vanalinna regenereerimisprojekti I järk. Kahjuks ei vastanud see püstitatud

¹⁰⁷ Tallinna Linna RSN TK otsus nr. 227, 14. augustist 1981

¹⁰⁸ MKA, P-5584, Regenereerimisprojekt I järk.

eesmärkidele. Selgitamata olid jäänud kõik olulised põhimõtted ja tegevusjuhendid, millest sõltud edasine tegevus.¹⁰⁹

Helgi Üpruse ja Rein Zobeli arvates võis vanalinna ajaloolises tuumikus, ilma tema hoonete arhitektuurseid omadusi mõjutamata, luua nüüdisaegseid elamistingimusi 5000–5500 inimesele. Halvas tehnilises seisus oli ligi 290 perekonna kasutada olnud 26 elamut, mis moodustas 11 700 ruutmeetrit ehk 12% kogu vanalinnas leidunud elamispinnast. Peamiseks takistuseks elanike ümberpaigutamisel selleks sobimatutest hoonetest ja korteritest oli linna kasutuses olnud uue elamispinna nappus. Siin tekkiski dilemma, kuna samas kasvas elamufondi maht kuid elamispinnad hõivati väljastpoolt vabariiki sisse toodud tööjõu poolt, mille plahvatuslik suurenemine toimus 1977. aastal, kui hakati valmistuma Moskva Olümpiamängudeks. Paljudele hoonetele leiti siiski sobivam kasutusviis ja mujale paigutati mitmed vanalinnale vastunäidustatud ettevõtted. Linnamüüri ja haljasaladega külgnenud piirkondades lammutati hulk amortiseerunud hooneid ning astuti esimesi samme transpordikoormuse vähendamiseks vanalinnas.¹¹⁰

Kunstiajaloolane Robert Nerman kritiseeris 1985. aastal ajakirjas „Kultuur ja Elu“ ilmunud artiklis ametkondi, mille laienemispüüdlused ja uute asutuste juurdetulemine vanalinna viib igal aastal sealt minema 500 elanikku. „Sellise tendentsi jätkudes muutub vanalinn juba lähitulevikus tegelikult inimtühjaks.“¹¹¹ Samuti märkis ta, et osad asutused vajaksid normaalseks funktsioneerimiseks hoonete põhjalikku ümberkohandamist. See aga tähendab, et remonditöödega vanalinna kaasneb

¹⁰⁹ TKVA (TAMKI) arhiiv regenereerimisprojekt. 28. aprill 1983

¹¹⁰ Kangropool, R. 1990, Tallinna vanalinna regenereerimisest. Eesti Ehitismälestised.

¹¹¹ Nerman, Robert. Ehitismälestiste kaitsest ja restaureerimisest. – Kultuur ja Elu, nr 10, 1985

sajanditevanuste müüride ulatuslik lammutamine. Seega kui remondi ajal läheb kaduma 30–50% algsest ehitussubstantsist, siis 2–3 remonditsükli järel jääb hoonest alles vaid makett.

1985–1986. a. koostati KRPI poolt uurimus „Elamisvõimaluste selgitamine Tallinna vanalinnas“. Selgus, et vanalinnas oli üle 68 000 ruutmeetri üldpinda, mida oli võimalik kohandada korteriteks. Tol hetkel oli normist 22,5 ruutmeetrit ühele elanikule, seega võimaldas see elamise vanalinnas ligi 3000 elanikule. Kui sinna liita juba olemasolev saneeritud ja korrastatud elamispind, siis võinuks lisanduda pinda veel ligikaudu 2500 elaniku tarbeks.¹¹²

¹¹² TKVA (TAMKI) Regeneereerimisprojekt 1981-1982

9 Uued sihid ja stagnatsiooni lõpuaastad

1984. aastast hakati rohkem tähelepanu pöörama linnakindlustustele, kuna pea 50 meetrine lõik Toompea tugimüüris oli varisemisohus. Sama lõigu kohta oli TPI dotsent E. Soonurm juba 1977. aastal esitanud arvamuse, et sellele tuleks lähitulevikus suurt tähelepanu pöörata ja tema ettepanekul koostas Silvia Ränd KRPI I projekterimisosakonnast projekti vigade kõrvaldamiseks. Paraku jäi see teostamata kuni 1984. aastani. Kiirkorras koostati Tallinna Linna RSN TK Kommunaalmajanduse Valitsuse tellimisel tugimüüri taastamise projekti. Selle konstruktsioonilahenduse aluseks oli mõte, ehitada tugisein monteeritavatest betoonplokkidest kargseinana ja selle ette laduda paekivist välisvooder. Tugimüüri taldmik projekteeriti raudbetoonist.¹¹³

29. detsembril 1984. a. andis ENSV MN välja määruse nr. 659 „Linnaehitus- ja arhitektuurimälestiste parema kaitse ja kasutamise ning restaureerimistöõde laiendamise abinõude kohta Eesti NSV-s“.¹¹⁴ Määruse lisas oli nimekiri arhitektuurimälestistest, mida tuleb XII viisaastakul restaureerida. Neist mahukam oli Tallinna linnakindlustuste, linnamüüri ja tornide restaureerimine ja konserveerimine. See nõudis aga enam tähelepanu pööramist ka paekivi kvaliteedile, mis siiani oli spetsialistide puudumise ja ajalise limiidi tõttu raskendatud. MN määrusega kohustati ENSV Ehituskomiteed esitama 1987. a. Tallinna vanalinna kindlustuste restaureerimise plaanid aastani 2005. Samuti tehti ettepanek muinsuskaitsekuu tähistamiseks, mis kestaks ajavahemikus 18. aprillist kuni 18. maini.

¹¹³ Ränd, S. 1990, KRPI konstruktorite töömailt. Eesti Ehitusmälestised.

¹¹⁴ ENSV Teataja nr. 12 (755), 1985.

Suurenes vajadus ka kunstialaste restaureerimise järele. Näiteks kui 70ndate lõpus ja 80ndate alguses rõhuti rohkem majade välisele ilmele siis interjööris olid jäänud enamik polükroomseid talalagesid restaureerimata või üldse tähelepanuta.

Foto 22 Leitud maalitud talalaeid Vana turg 6 aastast 1976. a.

1985. a. sai KRPI ülesandeks alustada Tallinna vanalinnas leiduvate talalagede inventariseerimisega. Töö pidi võtma enda alla kõik teadaolevad maalingutega talalaeid koos nende juurde kuuluvate akna- ja ukseillustega, samuti taladele kinnitatud

maalitud lõuendid jne. Töö eesmärgiks pidi olema ühtse restaureerimismetoodika koostamine, mis tugineks teaduslikule materjalile.¹¹⁵

1985. a. toimus konverents „Majandusmehhanism vanalinna kui kultuuriväärtuste kaitse teenistuses“, kus arutati vanalinna kaitse küsimusi ja probleeme. Olgugi, et vanalinna objektidel tegutses mitmesuguseid ehitusettevõtteid, nagu näiteks Poola firma „Budimex“, Tallinna Remondi- ja Ehitustrust, VRV, Tallinna Toitlustuskoondise Remondivalitsus, ENSV Teenindusministeeriumi Ehitusvalitsus jne. ei olnud nende töö piisavalt tõhus, sest nad tegutsesid eraldiseisvate üksustena ja koostöö oli seetõttu puudulik. Seega esitati I. Raig poolt ettepanek luua koondis „Vanalinn“, vanalinnas tehtavate tööde ühtseks läbiviimiseks.¹¹⁶

Tallinna vanalinnas jätkati ehitiste riikliku kaitse alla võtmist. Näiteks 1986. a. valmis „Ettepanekud Tallinna vanalinna kaitsetsoonis hoonete kohaliku kaitse alla võtmise kohta“ Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspektsiooni eestvedamisel, mis hõlmas ligi 50 hoone nimistut.¹¹⁷ Mitmed tagasihoidlikud majad said tänu KRPI tööle ja nende poolt teostatud väliuurimistele nimistusse lisatud, kuna leiti mitmeid arhitektuurselt väärtuslikke konstruktsioone ja detaile, mis tõstsid hoone väärtust.

Saabus 1985. aasta, mil Mihhail Gorbatšovi asus NSVL riigitüüri juhtima. Sellega pöörati uus lehekülg nõukogude ühiskonnas. Liiguti uutmise ja avalikustamise suunas. „Kõige suhtes, mis puudutab inimest, tema tööd, ainelist heaolu ja puhkust, peame me

¹¹⁵ TKVA (TAMKI) IV-1, 29.03.85, nr. 65/IV-1. Kirjavahetus.

¹¹⁶ Majandusmehhanism vanalinna kui kultuuriväärtuse kaitse teenistuses 1986.

¹¹⁷ MKA, A-1495. Ettepanekud Tallinna vanalinna kaitsetsoonis hoonete kohaliku kaitse alla võtmise kohta. 1986.

olema äärmiselt tähelepanelikud. See on meie jaoks poliitiline võtmeküsimus.¹¹⁸ Sellised ilusad sõnad kõlasid 1985. aasta aprillipleenumil. Uutmine tõi endaga kaasa võimaluse taastada Tallinna vanalinna ajaloolised tänavanimed. Nii läkski Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspeksioonist teele vastavasisuline kiri Tallinna RSN Täitevkomiteele, kus argumenteeritult toodi välja Tallinna vanalinna suurimad väärtused. Eelkõige muutusteta püsinud tänavatevõrgu näol, mida rikastaks Linnaarhiivi ürikuline andmestik, mille alusel võiks jälgida Tallinna tänavanimetuste arengut ja püsimist läbi sajandite. Palvekirjale oli lisatud loend alaloolistest kohanimedest, mida võiks Tallinna vanalinna kaitsetsoonis taastada.¹¹⁹

Kui 60ndate lõpu tulevikulinna ideed olid kantud sotsiaalsest ja psühholoogilisest optimismist siis 80ndate aastate keskpaik tõi endaga kaasa keskkonna ja muinsussõbralikuma hoiaku.¹²⁰

¹¹⁸ Saan, T. 1988. Vanade elurajoonide rekonstrueerimine – Ehitus ja Arhitektuur 1.

¹¹⁹ TKVA (TAMKI) 181/IV-1, 20.11.86. kiri Tallinna RSN Täitevkomiteele.

¹²⁰ Maiste, J. 1988. Kriitilisest ja kunstilisest restaureerimises. Sirp ja Vasar. 25. märts.

10 Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö uurib muinsuskaitse- ja restaureerimisalast tegevust Eestis aastatel 1975–1985, et anda ülevaate selle stagnatsioonaja viimase kümnendi tendentsidest ja poliitilisest olukorrast, mille tingimustes pidid tolleaegsed muinsuskaitstjad ning restauraatorid hakkama saama.

Alguse sai muinsukaitsealade loomine ja elavnes arheoloogiamälestiste kaitsetöö. Reorganiseeriti mitmeid väiksemaid muinsuskaitselisi üksusi ning seeläbi kasvas Vabariiklikust Restaureerimisvalitsusest välja Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, mille töö põhieesmärgiks sai ajaloo- ja kultuurimälestiste hooldamise ning kaitsega seotud uurimis- ja projekteerimistööde tegemine. Samuti dokumentatsiooni koostamine. Tugevnes koostöö teiste riikidega, kelle arusaamadest ka eeskujuna võeti ja kohaliku eluoluga kohandati.

Kujunesid välja kohalikud kaitseorganisatsioonid, eesmärgiga säilitada Tallinna minevikupärandit. Vaatamata kriitikale, mis tänu uutmisaja saabumisele laiemat kõlapinda omandas, oli Tallinna tunnustatud arhitektuuripärandi kaitse eest nii kodu- kui välismaal ning see näitas, et sel kümnendil välja kujunenud organisatsioonide töö oli ennast õigustanud.

1970. aastatel suurenes kardinaalselt restaureerimis- ja projekteerimistööde maht. Restaureeriti ja kohandati kaasaja funktsioonile suurel hulgal objekte, millest suurem osa olid ühiskondlikus kasutuses. Sel perioodil suurenesid oluliselt ka tootmisvõimsused, kuid tihti kannatas selle all ka kvaliteet, kuna restauraator-konservaatorite professionaalne pealekasv polnud tööde mahu kasvuga võrreldav.

Vaatluse all on eelkõige tegevus Tallinna vanalinnas ja selle lähiümbruses, sest tänu 1980. aastal toimunud Moskva Olümpiamängudele toimusid suurimad regenererimis-restaureerimis ja heakorrastustööd just selles piirkonnas ning kuidas

üks rahvusvaheline sündmus mõjutas lühikese aja vältel linna arengut rohkem kui seda oli tehtud mitmete aastate jooksul enne ja pärast seda. Nii nagu igal medalil on kaks poolt, nii võib ka väita, et olümpiamängud tõid endaga kaasa ka palju negatiivseid nähte, mis mõjutasid suuresti Eesti ühiskonda ja selle arengut. Intensiivistus venestamispoliitika, uuslinnaosade monoliitsed ehitised täitsid sissevoolavast vöörtööjõust, vähenes eestlaste osakaal rahvastiku hulgas. Teisalt kiirendas see sündmus rahvusliku liikumise sündi, mille ämmaemanda rollis oli vanalinna päevad. Nende korraldamine äratas inimestes ajaloo huvi ja peagi traditsiooniks saanud iga aastast sündmusest sai eestimeelsuse kandja. 1975–1985 aastate perioodil paranes oluliselt vanalinna heakord, mis omakorda suurendas vanalinna populaarsust ja inimeste armastust oma kodulinna vastu.

Vähem kui 15 aastaga muutusid arusaamad kardinaalselt. Rekonstrueerimise põhimõtted hakkasid taanduma ja asemele tulid Veneetsia Hartas kirjeldatud konserveerimisel põhinevad ideed. Läbi kümne aasta kulgenud areng tõi endaga kaasa mitmeid struktuurilisi muutusi. Pandi paika eri organisatsioonide konkreetset ülesanded ja alluvussuhted. Likvideeriti või ühendati segadust tekitanud pisiorganisatsioonid ning seeläbi arenes välja Tallinna vanalinna arhitektuurimälestisi haldavaks asutuseks Tallinna Arhitektuuri Mälestusmärkide Kaitse Inspektsioon, mille ülesandeks oli koordineerida muinsuskaitseliste tööd Tallinna arhitektuurimälestistel. Samas teostavaks organiks kujunes Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut. Esimesest neist kasvas välja praegune Tallinna Kultuuriväärtuste Amet ja teisest Muinsuskaitseamet. Kaks tugevat asutust, mille ridades on siiani tegevad kaks kanget, Boris Dubovik ja Ülo Puustak, kelle aastate pikkused kogemused ja nägemused on leidnud kajastamist ka siinse tagasihoidliku bakalaureusetöö lehtede vahel.

11 Summary

The purpose of the bachelor's thesis is to carry out a research of heritage protection and restoration activities in Estonia between 1975 and 1985 and to give an overview of tendencies and political situation of the last decade of the stagnation period which the heritage protectors and restaurators had to deal with at the time.

The process of establishing areas with protected heritage had begun and the amount of protective work for archeological sites increased. Many small heritage protection units were reorganised and the State Cultural Heritage Sites Engineering Institute was established on the basis of the Republic Restoration Government. Its key objective was to conduct research and engineering work connected with maintenance and protection of cultural sites as well handling the documentation. The cooperation with other countries had increased, their examples were taken into account and accustomed to local conditions.

Heritage protection organisations were also formed on local levels with a specific goal to preserve Tallinn's heritage. Despite the growing criticism which gained its extensive grounds because of changing times Tallinn was acknowledged for its heritage protection activities both at home and abroad which showed that the work of organisations established during the decade had justified itself.

The amount of restoration and engineering work increased dramatically in the 1970s. A large number of sites were restored and upgraded to accommodate modern requirements, most of them from the public sector. Production capacities also increased but quality often suffered as a result because the amount of competent staff could handle the increase in volumes of work.

Activities carried out in Old Town of Tallinn and surrounding areas are under the main review because most of the regeneration and restoration work has been carried

out as a result of the 1980 Moscow Olympiad. Important is also the fact that one single international event had a bigger affect on the development of the city in a short period of time than many previous and later years of work. As there are two sides for every coin the Olympic games also had many negative aspects, which had great influence on Estonian society and its development.

The politics of russification had intensified, the monolithic buildings in new parts of the town were quickly filled with foreign labour, the percentage of Estonians among the population was decreasing. On the other hand these circumstances acted as a catalyst for the birth of national movements, the Days of the Old Town playing a key part. The annual event aroused an interest for history in people and soon started to symbolise everything in Estonia. In the period between 1975 and 1985 the condition of Old Town improved greatly which increased its popularity among the population.

During a period of less than 15 years concepts of the heritage protection underwent drastic changes. The principles of reconstruction gave way to methods based on conservation as described in the Venetian charter. Many structural changes had taken place in the development throughout the decade. The tasks and jurisdiction of different organisations were set in place with ones being united or abolished in order to avoid confusion and the Tallinn Inspection for Protection of Architectural of Remembrance Sites was established as an institution responsible for administration of architectural sites in the town. The mission of the inspection was to coordinate work on cultural sites while the State Project Institute had the executive power for cultural heritage sites. The first organisation is now called Tallinn Cultural Heritage Department and the other one Heritage Protection Department. They are both strong organisations with two strong specialists, Boris Dubovik and Ülo Puustak respectively. The numerous years of experience and vision of both men has been reflected in the current bachelor research.

12 Kasutatud allikad

Trükised

Aluve, K. 1983. Veste ehitismälestistest. Tallinn.

Boguslavski, M. 1983. Rahvusvaheline kultuuriväärtuste kaitse. Tallinn.

Bruns, D. 1993. Linnaehituslik kujunemine. Tallinn.

Bruns, D., Kangroool, R. 1980. Брунс, Д., Кангропол, Р. Таллин. Ленинград.

Buldas, V. 1990. Niguliste tornikiivri ennistamine. Eesti ehitismälestised.

Böckler, T. 1990, Tallinna keskaegsete elamute nüüdisaegne kasutamine. Eesti ehitismälestised.

Glemža, I. I. 1978. Глемжа, И. И. Памятники архитектуры Литвы. Охрана и реставрация. Ленинград.

Kangroool, R. 1971. Raekoda. Tallinn.

Kangroool, R. 1975. Raekoja plats. Tallinn.

Kangroool, R. 1984. Tallinna vanalinna ehitusloolisest väärtusest ja selle kaitsest. Regeneerimine – Tallinna vanalinna kaitse praktika.

Kangroool, R. 1990, Tallinna vanalinna regeneerimisest. Eesti Ehitismälestised.

Kannelmäe, I. 1984. Linnaehituslikest probleemidest Tallinna ajaloolises keskuses. Regeneerimine – Tallinna vanalinna kaitse praktika.

Kannelmäe, I. 1985. Tallinna ajalooliste hoonete kohandamisest nüüdisotstarbele. – Ehitus ja Arhitektuur 1/2., lk. 64–69.

- Kodres, K.** 1990, Interjööriajaloo uurimisest Eestis. Eesti Ehitusmälestised.
- Kuuschemaa, J.** 1986. Matkamaja. Ehituskunsti ajalooline ülevaade. Tallinn.
- Lumiste, M.** 1971. Pühavaimu kirik. Tallinn.
- Lumiste, M.** 1985. Niguliste kirik. Ehituskunsti ajalooline ülevaade. Tallinn.
- Majandusmehhanism vanalinna kui kultuuriväärtuse kaitse teenistuses** 1986, Tallinn.
- Maiste, J.** 1988. Kriitilisest ja kunstilisest restaureerimisest. Sirp ja Vasar. 25. märts.
- Maiste, J.** 1996. Kahest kvartalist Tallinna vanalinnas pärast sõjapurustusi ja enne arheoloogilist väljakaevamist – Vana Tallinn VI(X). Tallinn.
- Masso, T.** 1990. Eesti Ehitusmälestised, aastaraamat. Tallinn.
- Mäeväli, S.** 1981. Ajaloo- ja ehitusmälestisi Tallinnas. Tallinn.
- Nerman, R.** 1985. Ehitusmälestiste kaitsest ja restaureerimisest. – Kultuur ja Elu, nr 10.
- Nerman, R.** 2007. Ajalugu on nagu niidirull.... Maaleht 05.aprill.
- Perens, H., Kala, E.** 2002. Paekivi kasutamisest Tallinnas. – Vana Tallinn XII (XVI). Tallinn.
- Puustak, Ü.** 1982. 30 aastat ehitusmälestiste restaureerimisest Eesti NSV-s. Ehitus ja Arhitektuur 2.
- Raam, V.** 1985. Keskaegsete linnuste ja kirikute arenguhooni Eestis. – Ehitus ja Arhitektuur ½, 11–27.

- Raam, V.** 1989. Toompea linnuse ja lossi ehitusloost. – Toompea linnus ja loss. 2. parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn.
- Reskalenko, K.** 2003. Historiallinen jatkuvuus ja rakennussuojelu Venäjällä 1978-2000.
- Ränd, S.** 1990, KRPI konstruktorite töömailt. Eesti Ehitusmälestised.
- Saan, T.** 1988. Vanade elurajoonide rekonstrueerimine – Ehitus ja Arhitektuur 1.
- Tamm, J.** 1984. Restaatorid vanas Tallinnas. Tallinn.
- Tamm, J.** 1985. Ehitusarheoloogilisest uurimistööst Eesti NSV-s. Ehitus ja Arhitektuur ½.
- Tomps, F.** 1978. ICOMOS sümposium Ungaris. – Ehitus ja Arhitektuur 1.
- Tomps, F.** 1979. Restaureerimistööst Tallinna vanalinnas. Ehitus ja Arhitektuur 2.
- Tomps, F.** 1985. Eesti Arhitektuurimälestiste kaitsest ja kasutamisevõimalustest. – Ehitus ja Arhitektuur ½, 2–10.
- Tvauri, A.** 2003. Arheoloogiamälestiste kaitse Eestis.
- Uuetalu, H.** 1990. Arhitektuuripärandi uurimine ja projekteerimine aastail 1978-1988. Eesti Ehitusmälestised.
- Üprus, H.** 1974. Külas SFV ja Taani restauraatoritel. – Ehitus ja Arhitektuur 1.
- Valdre, U.** 1987. Arhitektuurimälestiste kaitsest Ungari Rahvavabariigis.–Ehitus ja Arhitektuur 1.
- Vali, J.** 1990. Arhitektuurimälestiste andmepank. Eesti Ehitusmälestised.
- Zobel, R.** 1980. Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn.

Zobel, R. 1984. Ajaloolise Tallinna mõistest. Regeneerimine – Tallinna vanalinna kaitse praktika.

Arhivaalid

ERA.R-1.3.2875, ENSV MN määrus nr. 450 „Tallinna vanalinna riikliku kaitsetsooni hoonete ja rajatiste regeneerimise ja heakorrastamise abinõude kohta“

MKA, A-403, 3-5, Üleliiduline restauraatorite konverents Moskvast. 11. –16. 12. 1978.

MKA, A-1495. Ettepanekud Tallinna vanalinna kaitsetsoonis hoonete kohaliku kaitse alla võtmise kohta. 1986.

MKA, P-3014: 7. Muinsuskaitsest ja ajaloolisest uurimistööst Eesti NSV-s.

MKA, P-5584, Regeneerimisprojekt I järk.

MKA, P-6096: 5, Regeneerimisettepanekuid aastateks 1983–1990.

TKVA (TAMKI) IV-1/26.08 1982 Regeneerimisprojekt 1981–1982

TKVA (TAMKI) arhiiv regeneerimisprojekt. 28. aprill 1983

TKVA (TAMKI) IV-1, 29.03.85, nr. 65/IV-1. Kirjavahetus.

TKVA (TAMKI) 181/IV-1, 20.11.86. kiri Tallinna RSN Täitevkomiteele.

TLA, f. R-1, n.8, nr. 722: 9-10, Tallinna Linna TK otsused ja korraldused.

TLA, f. R-1, n.8, nr. 752: 12, Tallinna Linna TK otsused ja korraldused.

TLA,f.R-1,n.8, nr.752 : 13 Tallinna Linnavalitsuse valitsused ja osakonnad, Tallinna Linna TK otsused ja korraldused: nr. 550

Seadused ja määrused

Linna TSN TK otsus nr. 237, 10. detsembrist 1976.

Eesti NSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 1977, 51, 647

ENSV MN määrus nr. 769, 26. detsember 1980.

Tallinna Linna RSN TK otsus nr. 227, 14. augustist 1981.

ENSV Teataja nr. 12 (755), 1985.

Veeb

www.estonica.org

www.muinsuskaitse.ee

Helisalvestised

Dubovik, B. Intervjuu, 30. november 2007. lindistus töö autori valduses

Puustak, Ü. Intervjuu 13. november 2007. lindistus töö autori valduses.

Fotod

Foto 1 „Kolm Õde“ 1985. a. R.Haavamägi.

Foto2 Rataskaevu t. Kooruv „Kenitex“ TKVA fotoarhiiv.

Foto 3 ”Paks Margareeta” üesvõtted enne restaureerimist. TKVA fotoarhiiv.

Foto 4 ”Paks Margareeta” üesvõtted enne restaureerimist. TKVA fotoarhiiv.

Foto 5 Vana turg 6 aastal 1976. TKVA fotoarhiiv.

Foto 6 Kohvik „Gnoom“ aastal 1980. TKVA fotoarhiiv.

Foto 7 Vana Turg 6 krundi plaan aastast 1965. TKVA 112/76.

Foto 8 Vana Turg 6 maja fassaadiuuringute kaart. TKVA 112/76.

Foto 9 Vana Turg 6 maja fassaadiuuringud 1965. TKVA 112/76.

Foto 10 Raekoja t. 4 aastal 1964. TKVA fotoarhiiv.

Foto 11 Raekoja t. 4 aastast 1986. TKVA fotoarhiiv.

Foto 12 Vanaturu kael 3 aastal 1964. TKVA fotoarhiiv.

Foto 13 Vanaturu kael 3 aastal 1978. TKVA fotoarhiiv.

Foto 14 Vanaturu kael 6 portaal 1970. a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 15 Vanaturu kael 6 portaal 1984. a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 16 Niguliste põlemine 1982. a. www.tuletoojemuuseum.ee

Foto 17 Niguliste pärast põlengut 1982. a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 18 Niguliste tornikiivri taastamine 1983. a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 19 Niguliste tornikiivri ehitamine 1975. a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 20 Niguliste aastal 1984. a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 21 Vappepitaafid Nigulistes 1988.a. TKVA fotoarhiiv.

Foto 22 Leitud maalitud talalaed Vana turg 6 aastast 1976. a. TKVA fotoarhiiv.

13 Lisa

VRV ja edaspidi KRPI juhatajad (15. juuni 1950.a. kuni 11. märts 1985.a.)

VRV, KRPI ja Poola restauraatorite poolt lõpetatud suuremad konserveerimis-, restaureerimis- ja kohandamistöõde nimekiri. (originaal Ülo Puustaku isiklikus arhiivis)

„Kasprojektrestart“ ajaloo ja kultuurimälestise andmete talletamiseks mõeldud perfokaart.